

پژوهشنامه علوم سیاسی

شایستگی یا القول رهبری کاریزما؛ مطالعه موردی دوره حاتمی ۱۳۷۶ - ۱۳۸۴

دکتر حمیدرضا جلایی پور، مجید فولادیان

اقتصاد سیاسی و انتخوبی در جمهوری اسلامی ایران

دکتر محمد خضری

قومیت در نگرش خبرگان قانون اساسی

دکتر محسن خلیلی

چالش ارزیاگری اضطرورت نزدیک مفهوم سنتوری و گزینه‌های دموکراسی کوتکرا برای ایران

دکتر حسین سیفزاده

عوامل مؤثر در اعتماد سیاسی؛ بیانیشی میان دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف

دکتر ابوتراب طالبی، سیامک حجدزی، سیاوش قاطمی نیا

سرعایه اجتماعی، جامعه مدنی و دموکراسی؛ رابطه متقابل با یکسویه

دکتر محمد غفوری، روح الله جعفری

عوامل ساختاری ناکارامدی ارتش ساهاشی در جلوگیری از سقوط نظام سلطنتی

دکتر حاکم قاسمی

صاحب امتیاز:

انجمن علوم سیاسی ایران

پدرست: پدرست

دکتر مجتبی مقصودی

سردیر:

دکتر امیر محمد حاجی یوسفی

پژوهشنامه علوم سیاسی

فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن علوم سیاسی ایران

سال سوم، شماره ۴، پاییز ۱۳۸۷

پژوهشنامه علوم سیاسی براساس مجوز شماره ۹۷/۳/۹۰/۲۵ مورخ ۸۵/۹/۲۵

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، فصلنامه علمی - پژوهشی محسوب می شود.

هیئت تحریر

دکتر «اهره ابراهیمی فر» (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی)، دکتر علیرضا ازغندی (استاد دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر قاسم افتخاری (دانشیار دانشگاه تهران)، دکتر محمد رضا تاجیک (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر امیر محمد حاجی یوسفی (دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر حسین سلیمانی (دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر حسین سیفزاده (استاد دانشگاه تهران)، دکتر محمدعلی شیرخانی (دانشیار دانشگاه تهران)، دکتر مجتبی مقصودی (دانشگاه آزاد اسلامی)، دکتر عباس متوجهی (دانشیار دانشگاه تربیت مدرس).

مشاوران علمی

دکتر حمید احمدی (استاد دانشگاه تهران)، دکتر رضا رئیس طوسی (دانشیار دانشگاه تهران)، دکتر ابوالقاسم طاهری (دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی)، دکtor مسعود غفاری (استادیار دانشگاه تربیت مدرس)، دکتر عبدالعالی قوام (استاد دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر ابراهیم متقد (دانشیار دانشگاه تهران)، دکر حسن مدیرشانهچی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی مشهد)، دکر حسین افشار (استادیار دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر داود هرمیان باوند (مدرس دانشگاه‌های کشور)، دکتر سید تاب (استادیار دانشگاه آزاد اسلامی)، دکتر بهرام نوازنی (استادیار دانشگاه امام خمینی).

داوران این شماره

دکتر علیرضا ازغندی (استاد دانشگاه شهید بهشتی)، دکر اصغر افتخاری (استادیار دانشگاه امام صلیل (ع)), دکر قاسم افتخاری (دانشیار دانشگاه تهران)، دکر محمد رضا تاجیک (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکر جواد قریز (استادیار دانشگاه مازندران)، دکر حسن ظلیلی (استادیار دانشگاه فردوسی مشهد)، دکر علیرضا حسینی بهشتی (استادیار دانشگاه تربیت مدرس)، دکر حسین سلیمانی (دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر کووس سیدامانی (دانشیار دانشگاه امام صلیل (ع)), دکر وجید سیانی (استادیار دانشگاه فردوس مشهد)، دکر محمدعلی شیرخانی (دانشیار دانشگاه تهران)، دکر حمید رضا شیراز (عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی)، دکر محمد جواد غلامرضا کاشی (استادیار دانشگاه علامه طباطبائی)، دکر سعیده لطفیان (دانشیار دانشگاه تهران)، دکر مجتبی مقصودی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی)، دکر سید علی‌البر نبوی (استادیار پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی).

این فصلنامه در پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی به نشانی www.sid.ir و کتابخانه متعلقهای علوم و تکنولوژی شیراز به نشانی www.srlst.com نمایه می‌شود.

نشانی: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ساختمان جدید، اتاق ۲۵۴، دفتر انجمن علوم سیاسی ایران

صندوق پست: ۱۳۱۶۵-۹۵، پست الکترونیک: info@ipsa.ir سایت انجمن: <http://www.ipsa.ir>

شماره گان: ۱۰۰۰ تسطخ

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

مدیر داخلی:

سمیه صالح‌نبا

وبراستار:

سمیه سیاه‌پشت

صفحه آرا:

سعید احمدی

چاپ، آینه‌گرایی و صحافی:

نارنگی

خیلیان طلاقی، بعد از تقاضع

خیلیان منتج، شماره ۴/۲۶۶

- شرایط شکل‌گیری یا اقول رهبری کاریزما؛
۱۳۷۶-۱۳۸۴ / مطالعه موردنی دوره خاتمی
- دکتر حمیدرضا جلالی‌پور، مجید فولادیان
اقتصاد سیاسی راهنمایی در بودجه‌بازی دولتی ایران /
- دکتر محمد خضری
قومیت در نگرش خبرگان قانون اساسی /
- دکتر محسن خلیلی
چالش «رؤیاگرایی»، ضرورت نوزایی مفهومی - نظری
و گزینه‌های دموکراسی کثرت‌گرا برای ایران /
- دکتر حسین سیف‌زاده
عوامل مؤثر در اعتماد سیاسی:
- پیمایشی میان دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف /
- دکتر ابوتراب طالبی، سیامک حیدری، سیاوش قاطمی‌نیا
سرمایه اجتماعی، جامعه مدنی و دموکراسی؛ رابطه مقابل یا یکسویه /
- دکتر محمد غفوری، روح‌الله جعفری
عوامل ساختاری ناکارآمدی ارتش شاهنشاهی
در جلوگیری از سقوط نظام سلطنتی /

قومیت

در نگرش خبرگان قانون اساسی

محسن خلیلی*

چکیده

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، قانون اساسی مشروطیت که بر سلطنت استوار شده بود، ناپذیرفتی محسوب شد اما عقل حکم می‌کرد که طرد وضع پیشین، تنها هنگامی مقبول می‌افتد که انقلابیون پیروزمند در قالب متن مدونی، اعلام کنند خواسته‌های جدید آنها چیست و چه برنامه‌ای را برای بیاده‌سازی آنچه وعده داده‌اند، پیش خواهند گرفت. به همین دلیل، مجلسی به نام «مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی» که به مجلس خبرگان قانون اساسی مشهور شده است، برای نهایی‌سازی متن پیش‌نویس قانون اساسی که پیشاپیش تهیه شده بود، تشکیل شد. همه فوایین اساسی، برآمده از اوضاع اجتماعی زمانه تدوین قانون هستند و

* دکتر محسن خلیلی استادیار علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد.
(mohsenkhali1346@yahoo.com)

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۷/۲/۳۰
تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۱۱/۲۰

نمی‌توانند نسبت به مسائل و رویدادهای هم‌عصر خود، ساكت بمانند. ایران کشوری چندقومی است و که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تنش‌های قومی مبتنی بر خوداختاری طلبی، استقلال‌خواهی و تجزیه‌طلبی، در مرزها و استان‌های مرزی کشور پدیدار شد. نگارنده در این مقاله تلاش خواهد کرد نشان دهد که خبرگان قانون اساسی (که از میان جمع ۷۳ نفره، ۲۳ نفر را به دلیل واپسگی قومی یا تعلق خاطر به استان‌های قومنشین گزینش کرده است) چه نگرشی نسبت به قومیت در هنگامه تدوین قانون اساسی داشته‌اند. گمان نخستین نگارنده این است که خبرگان منتخب، نگرشی پنج‌وجهی (مذهبی، بدیهی، عقلانی، انقلابی، فقهی) به قومیت داشته و در مجموع، آن را زیر مجموعه بی‌همیتی از جامعیت دین اسلام تلقی نموده‌اند. در این بررسی با بهره‌گیری از نمودارها و جدول‌های بسیار، سی و شش اصل قانون اساسی گزینش و محک زده شده است.

واژه‌های کلیدی: قانون اساسی، قومیت، خبرگان قانون اساسی، قومیت در ایران، قومیت در قانون اساسی

مقدمه

بنیانگذاری قانون اساسی برای برپایی ساختاری جدید، از نخستین برنامه‌هایی بود که توسط امام خمینی پس از پیروزی انقلاب اسلامی اعلام شد. ایشان افزون‌بر آنکه جامعه ایران را نیازمند قانون اساسی می‌دانستند، بر چهار نکته، تأکید ویژه داشتند: شتاب در تدوین قانون اساسی، استقرار سریع و همه‌جانبه نظام جمهوری اسلامی، قانونمند شدن روال اداره امور جامعه، دخیل کردن ملت در سرنوشت سیاسی و تأکید همه‌جانبه بر حضور عمومی و آرای مردم. در آن میان، پس از تنظیم پیش‌نویس قانون اساسی و برگزاری انتخابات خبرگان قانون اساسی، مجلسی با عنوان مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تشکیل و عهده‌دار تدوین قانون اساسی تازه شد. در اصل پنجم پیش‌نویس قانون اساسی، از اقوام ایرانی نامی به میان آمده بود: «در جمهوری اسلامی ایران همه اقوام از قبیل فارس، ترک، کرد، عرب، بلوج، ترکمن و نظرای اینها از حقوق کاملاً مساوی برخوردارند و هیچ‌کس را بر دیگری امتیازی نیست مگر بر اساس تفواه»^(۱). اما در متن اصلی مصوب، در اصول نوزدهم و بیستم، به قومیت و اقوام ایرانی اشاره‌ای نشد و از آنها با عنوان‌هایی چون مردم ایران، ملت ایران و همگان، نامی به میان آمد. نگارنده در بی آن است که به جایگاه قومیت‌ها در نگرش خبرگان قانون اساسی پیراذد.

پرسش بنیادین مقاله چنین است: جایگاه قومیت‌ها در مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی چگونه بوده و خبرگان قانون اساسی چه نگرشی نسبت به قومیت داشته‌اند؟ پیرو این پرسش می‌توان چند پرسش دیگر مطرح نمود: آیا اهمیت و ویژگی قومیت در مجموع این مذاکرات مطرح بوده

است؟ طرز و محتوای نگرش خبرگان قانون اساسی نسبت به قومیت‌ها به چه صورت بوده است؟ آیا قبول و التزام به حقوق قومیت‌ها در مذاکرات مجلس خبرگان قانون اساسی از بدیهیات محسوب می‌شده یا بر سر آن، عدم اتفاق نظر حاکم بوده است؟

فرضیه نگارنده چنین است: به نظر می‌رسد واسطعان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نگرشی پنج‌وجهی به قومیت‌ها داشته‌اند: تأکید مذهبی و دینی بر تساوی افراد و نه اقوام، بدیهی بودن حقوق اقوام، الزام به قبول عقلی و طبیعی مساوات میان همه افراد و اقوام، چیرگی تلقی آرمان‌گرایانه انقلابی بر فضای تدوین قانون اساسی، و چیرگی تلقی فقهی بر فضای تدوین قانون اساسی.

شیوه نگارنده ابداعی و از فراری است که می‌آید: از یکسو، ۳۶ اصل قانون اساسی گزینش شده و ضمن خلاصه کردن محتوا و مضمون آنها، بهره حاصل از اصول منتخب در پیوند با قومیت‌ها در یک جدول مفصل گردیده آورده شده است؛ از دیگر سو، این نکته مفروض تلقی شده که قومیت‌های ایرانی در برخی استان‌ها -

و نه در همه استان‌ها - پراکنده شده‌اند و هرکدام به تناسب جمعیت در مجلس خبرگان قانون اساسی تعایینده یا خبرگانی داشته‌اند: قوم ترک در استان‌های آذربایجان شرقی، غربی و زنجان، قوم کرد در استان‌های کردستان، کرمانشاهان، آذربایجان غربی و همدان، قوم لر در استان‌های لرستان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد و ایلام، قوم عرب در استان خوزستان، قوم بلوج در استان سیستان و بلوچستان، و قوم ترکمن در استان مازندران. گرچه ممکن است در برخی دیگر از استان‌های کشور مثل فارس، خراسان و اصفهان برخی اقوام ایرانی پراکنده باشند اما نگارنده معيار را شهرت استان‌ها قرار داد و منطبق با آن تشخیص داد که تنها برخی استان‌ها و برخی خبرگان گزینش شوند. البته اگر تمامی خبرگان و تمامی استان‌ها تیز گزینش می‌شدند، در نتیجه گیری نهایی چندان تأثیر معناداری که تغییردهنده فرضیه نگارنده باشد، رخ نمی‌داد. سپس تمامی فعالیت‌های خبرگان در موضوع اصول گزینش شده، گرد هم آورده شده است تا با مروری کلی متوجه شویم ۳۳ خبره، درباره ۳۶ اصل قانون اساسی با محوریت قومیت، چه نظرها و چه ایستارهایی داشته‌اند.

کلیات نظری

نرم و قومیت از مقاهیم نسبتاً مبهم علوم اجتماعی است که در مورد آن باید از تعمیم‌های شتابزده، مرزیندی‌های قاطعانه و طرد کردن‌های نالندیشیده خودداری کرد. نمی‌توان قومیت‌ها را متنزوى، بی‌ارتباط با خارج از مرزهای خود، همگن و یکدست و جوامعی دولت‌نایابی و در کشمکش مداوم با دولت مفهوم‌بندی کرد.^{۱۰} سرانجام باید پذیرفت که ابهام نباید مانع تعریف باشد: جمعیت انسانی مشخص با افسانه اجدادی مشترک، خاطرات مشترک، برخوردار از عناصر فرهنگی، پیوند با یک سرزمین تاریخی یا وطن و میزانی از حس منافع و منولیت.^{۱۱} خودآگاهی قومی، زیان مادری، سرزمین نیاکانی، باور به نیاکان اسطوره‌ای، نیاکان مشترک واقعی، نام، سرزمین، زیان، فضای زیستی و آداب و رسوم، ارزش‌های مشترک و عدم فروپاشی فرهنگی و شناختی،^{۱۲} همگی یانگر نمودهای هویت قومی است.

تعریف قوم و قومیت می‌تواند با واژه اقلیت نیز بیان شود گروهی از شهروندان که از نظر عددی بخش کمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند، در حاکمیت شرکت ندارند و دارای ویژگی‌های متفاوت قومی، مذهبی یا زبانی با سایر جمعیت کشور هستند. اقلیت‌ها می‌توانند تحت ستم سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و فیزیکی اکثریت قرار گیرند و در عین حال می‌توانند مشی‌های همزمان خودداری از برتری جویی، خودداری از هرگونه نقی دیگران، نه همانندخواهی و نه جدایی خواهی را نسبت به حاکمیت اکثریت و دولت مرکزی دریش گیرند.^{۱۳}

اقلیت‌ها چه داوطلب و چه اجباری، خواهان خودداری از تعیین از سوی دولت مرکزی، رفتار یکسان و برابر با اکثریت و عدم انکار و فراموشی از سوی دولت مرکزی نسبت به خود هستند. منشأ تنشهای قومی یا تنشهای اقلیت در روابط ناسازگارانه‌شان با دولت مرکزی، تاثی از تقاضای مشارکت برابر در قدرت و زدودن نابرابری‌هast. سیاست‌های منفی قومی و اقلیتی مانند اردوگاه‌های کار اجباری، تعیین اقتصادی، تعیین سیاسی، تعیین فرهنگی، محروم‌سازی از دستیابی به قدرت، آسیمیلاسیون اجباری، نسل‌کشی،

فرهنگ‌زادایی، زبان‌کشی، جایه‌جایی اقلیت‌ها، انتقال و مبادله جمیعت، تبعید و نابودی کلی، تبعید و نابودی گزینشی، همه‌سوزی، تکفیر، پاکسازی و جهاد و جنگ مذهبی^(۱۲) جزء خواسته‌های قومی و اقلیت‌ها قرار می‌گیرد و اگر مرور رسیدگی قرار نگیرد می‌تواند منشأ جنبش‌های قومی نوزاگرها، حاکمیت خواهان، خودمختار طلب و استقلال خواه باشد.^(۱۳)

تشاهی قومی، نیازمند تصمیم‌های هدایت‌کننده، تنظیم‌کننده و حقوقی هستند تا بتوان با کاهش دامنه و محتوا و نتایج آنها، کشور را از جدایی‌طلبی نجات داد. قوانین اساسی با مؤلفه‌ها و درون مایه‌های مساوات طلبانه و برایبری خواهانه،^(۱۴) نخستین و مهم‌ترین متنی هستند که می‌توانند به طرزی بهنچار، همگان و نه اکریت و اقلیت یا قوم غالب و مغلوب را در گیر حیات مدنی کنند. گرچه جوان بودن بسیاری از کشورهای در حال توسعه، هنوز قدرت سربرآوردن احساس مشروعیت نهادی و نمادین را بر فراز مقاهمی جدایی‌آفرینی چون قوم و قومیت، و اکریت و اقلیت، نمی‌دهد، اما در کشورهای چندملیتی ناهمسطح، باید از مدیریت مناقشه عمومی به طرزی بهره گرفت که شرایط همزیستی میان گروهی را بدون اجبار و تها با تکیه بر توافق عمومی، پدید آورد.

ساماندهی موفق مناقشه در جامعه‌ای چندقومی، هنگامی حاصل می‌شود که الگوی غالب حل اختلاف بین گروهی، برابریه چانه‌زنی و عمل مقابل باشد.^(۱۵) دستکاری فرهنگی، همانندسازی فرهنگی و ساختاری و فرایند چندبعدی نوسازی، می‌تواند به امکان تدریجی مسئله قومی و پیوندهای ناموزون میان اقلیت و اکریت منجر شود.^(۱۶) تشاهی قومی و خواسته‌های اقلیت‌ها تحت ستم مضاعف تسب به دولت مرکزی بهویژه در مورد قومیت‌ها و اقلیت‌های مرزنشین، می‌تواند به سرایت و انتشار دعواهای خشونت‌بار منجر شود؛ انتشار یعنی سریزی شدن زدخورد از یک ناحیه به ناحیه دیگر در داخل یا در طول مرزهای بین‌المللی؛ سرایت نیز به معنای این است که فعلیت یک گروه برای گروه دیگر، راهنمای الهام‌بخش و سرمیق استراتژیک یا تاکتیک قرار گیرد.^(۱۷)

به نظر می‌رسد امروزه متون حقوقی و بهویژه فناون اساسی، نقش مهمی در جوامع چندقومی جهت رفع تشاهی میان قومی بر عهده گرفته‌اند. قوانین اساسی

ازوین بر میراث‌های فرهنگی، تنها متونی هستند که با کارویژه‌های عدالت‌جویانه می‌توانند جوامع ایلی (همبستگی‌های تباری، خونی، اسطوره‌ای، زبانی) را از طرق جامعه چندقومی، به جوامع ملی (با همبستگی‌های اقتصادی و سیاسی و حقوقی و شهری‌وندی)^(۱۸) تبدیل کنند. این حقیقت را باید پذیرفت که ایران دارای یک جامعه چندقومی است که با فرش چشم‌نواز و نقیص ایرانی با گوناگونی رنگ‌ها و ناهماندی‌ها و همانندی‌های بسیار مطبّق است.^(۱۹) در این میان هنوز به طور مستدل روشن شده که از میان الگوهای گوناگون دولت‌های چندقومی (اکریت غالب، اقلیت غالب، توانز، پاره‌پاره‌گی شدید) کدام یک بر کشورمان حاکم است؛ دست‌کم می‌دانیم که هنوز دچار جدایی‌طلبی و آشفتگی نشده‌ایم.

۱. قومیت‌ها در ایران

زندگی قومیت‌های مختلف چون فارس، ترک، کرد، بلوج، ترکمن، عرب و لر در چهارچوب جغرافیایی سیاسی واحد، بیانگر موزاییک فرهنگی - قومی تمدن ایرانی است. مهد اقوام ایرانی، کمایش به آکاهی قومی رسیده‌اند در حالی که با کشورهای هم‌بیان یا با قومیت‌های هم‌بیان، هم‌مرز هستند. این قومیت‌ها تقریباً به یکدیگر پیوسته‌اند و متمرکز به حساب می‌آیند. از یکسو، باید پذیرفت اقلیت قومی در ایران اقلیتی خوارانگاشته نیست و ضمن آنکه از حقوق کمایش مساوی برخوردارند، تقاضای حفظ فرهنگ و ویژگی‌های خود را دارند.^(۲۰)

از دیگر سو، صرف نظر از ویژگی‌های زیست اجتماعی، می‌توان قومیت‌های ایرانی را بر اساس جغرافیای انسانی به شکل زیر دسته‌بندی و شناسایی کرد: اقلیت‌های پراکنده در تمامی خاک کشور مانند بسیاری از اقوام ایرانی، اقلیت‌های پراکنده در قسمتی از خاک کشور مانند تالثی‌های شیعه در گیلان و ترکمن‌های حنفی در شرق مازندران، اقلیت‌های تقسیم شده میان دو یا چند کشور مختلف مانند کرددهای شافعی و عرب‌های شیعه، اقلیت‌هایی که دارای یک کانون اصلی در قسمت مشخصی از خاک یک کشور هستند و عده دیگری از آنان در نقاط مختلف همان کشور پراکنده‌اند مانند ترک‌های شیعه، بلوج‌های حنفی، گیلک‌های شیعه، و کرددهای شافعی و اقلیت‌هایی که در داخل کشور پراکنده‌اند و نسبت همسایگی با

کسی تدارنده مانند فارس‌ها و لرهاش شیعه.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تنش‌های قومی به شکل درگیری‌های متعددی که تا مرز جدایی طلبی، استقلال‌خواهی و تجزیه‌طلبی نیز پیش رفت، پدید آمد که برخی آن را ناشی از سابقه تاریخی و محرومیت‌های اقتصادی تحمیل شده و تحولات تندوتیر ناشی از وقوع انقلاب اسلامی می‌دانستند.^(۱۵) برخی آن را ناشی از کوچک و خاص‌گرایانه بودن هویت ملی تلقی کرده و معتقد بودند هویت جمعی عام در سطح کشور و به طریق اولی در میان اقوام و قومی خود را بر مصالح و منافع عام و ملی است و افراد، مصالح و منافع فامیلی و قومی خود را بر مصالح و منافع عام و ملی ترجیح می‌دهند.^(۱۶) برخی با نگاه جامع‌تری به قضیه نگریسته و تنش‌های قومی پس از انقلاب را دستامد ریشه‌های عمیق‌تری دانسته‌اند: محصول فرایند مدنیزاسیون دوران پهلوی، افزایش درآمدهای نفتی و رشد نااموزون و نابرابری‌های منطقه‌ای، گسترش امکانات اطلاعاتی و ارتباطی، افزایش میزان کتابخوانی و سطح آگاهی عمومی، تحرک اجتماعی و رشد بی‌رویه مصرف‌گرایی و شکل‌گیری وضعیت تصور از احمد، مرتضی مظہری و نیز حسینیه ارشاد، مساجد و مجاهدین خلق، این ابدال‌نژادی برآمده از دین اسلام بود که سایه خود را بر همه‌چیز افکنده بود. تلفیقی از ابدال‌نژادی و درون‌مایه انقلاب اسلامی، رهبری امام خمینی و هژمونیک شدن اسلام شیعی همگی موجب شدند که پس از پیروزی انقلاب اسلامی فضایی پدید آید که در آن هیچ کدام از ابدال‌نژادی‌های رقب، قادر به برکشیدن خود در مقابل اسلام و اسلام‌گرایان نبودند.

از یکسو، تمامی حرکت‌های انقلابی و پیشوایانه را در اختیار امام قرار می‌داد به طوری که همزمان با پیروزی انقلاب اسلامی به شکل شگفت‌آوری، محبوبیت ایشان و نیز روحانیان بالا گرفته و همه‌گیر شده بود ۹۹۹ که به دلایل نیز پدید آمده بود؛ رهبری پس رقیب، قاطع و پاتدیر امام خمینی در فرایند پیروزی انقلاب اسلامی، سیاست‌های مبارزاتی، پذیرش خشونت انقلابی و بلوغ در برقراری پیوند با طبقات کوئنگون اجتماعی، اقتدار کاربری‌مایی که به وی نقش محوریت و تصمیم‌گیرنده نخواهد در سیاست را می‌بخشید و تلفیق همزمان رهبری فکری و بسیج گرا و مدیر و

زنان می‌دهد: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با درنظر گرفتن واقعیت نوع‌های مذهبی، زبانی و قومی در ایران حاوی اصول و فصوی است... که در فضای ملتهب و انقلاب‌زده جامعه در سال ۱۳۵۸ و در اوج درگیری‌های کردستان، گند کاروس، خوزستان، سیستان و بلوچستان و فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب تدوین شده، فضای خاص انقلابی جامعه از یکسو و دیدگاه‌های بنیان‌گذار جمهوری اسلامی و روحانیون شیعه که اکثریت مجلس قانون‌گذاری را تشکیل می‌دادند از دیگر سو، تأثیر مهمی در تصویب قانون اساسی کتوی داشته است.^(۱۷) اما آن چه مهم‌تر جلوه می‌کند فضای ابدال‌نژادی است که انقلاب اسلامی در آن به پیروزی رسید.

۲. فضای تدوین قانون اساسی

پیروزی انقلاب اسلامی در فضایی اتفاق افتاد که در آن ابدال‌نژادی اسلامی به نحو شخصی نهادینه شده بود، هم از حیث دستگاه مفهومی (با این عنوان که دین اسلام برای همه‌چیز برنامه دارد) و هم از حیث فردی و سازمانی (علی شرعی، جلال آل احمد، مرتضی مظہری و نیز حسینیه ارشاد، مساجد و مجاهدین خلق). این ابدال‌نژادی برآمده از دین اسلام بود که سایه خود را بر همه‌چیز افکنده بود. تلفیقی از ابدال‌نژادی و درون‌مایه انقلاب اسلامی، رهبری امام خمینی و هژمونیک شدن اسلام شیعی همگی موجب شدند که پس از پیروزی انقلاب اسلامی فضایی پدید آید که در آن هیچ کدام از ابدال‌نژادی‌های رقب، قادر به برکشیدن خود در مقابل اسلام و اسلام‌گرایان نبودند.

از یکسو، تمامی حرکت‌های انقلابی و پیشوایانه را در اختیار امام قرار می‌داد به طوری که همزمان با پیروزی انقلاب اسلامی به شکل شگفت‌آوری، محبوبیت ایشان و نیز روحانیان بالا گرفته و همه‌گیر شده بود ۹۹۹ که به دلایل نیز پدید آمده بود؛ رهبری پس رقیب، قاطع و پاتدیر امام خمینی در فرایند پیروزی انقلاب اسلامی، سیاست‌های مبارزاتی، پذیرش خشونت انقلابی و بلوغ در برقراری پیوند با طبقات کوئنگون اجتماعی، اقتدار کاربری‌مایی که به وی نقش محوریت و تصمیم‌گیرنده نخواهد در سیاست را می‌بخشید و تلفیق همزمان رهبری فکری و بسیج گرا و مدیر و

در قانون اساسی کسانی که در جامعه‌شناسی، اقتصاد، حقوق و حتی روان‌شناسی اجتماعی، متخصص داشته باشند، حضورشان لازم است. متها اضافه کردم همه این کارشناسان، باید کارشناسانی باشند که اسلام را به عنوان یک ایدئولوژی زنده پذیرفته باشند. چون ممکن است جامعه‌شناس یا روان‌شناس یا اقتصاددان در آن جمع باشد که به مسائل جامعه‌شناسی و اقتصادی و حقوقی، از دیدگاه ماتریالیستی نگاه کند و یا از منظر دیدگاه‌های غیراسلامی پرسی کند. این است که عده‌ای باید قانون اساسی جمهوری اسلامی را بنویسند و مردم به آن رأی بدهند. چه کسانی می‌توانند قانون اساسی جمهوری اسلامی را بنویسند؟ کسانی که در درجه اول این مبنای پذیرفته باشند که اسلام به عنوان یک دین زنده و دارنده نظام، پایه‌ای برای نظام حکومتی آینده است. این عده می‌توانند جامعه‌شناس و حقوقدان و اقتصاددان و علمای صاحب نظر در علوم اسلامی هم باشند.^(۳۲)

از دیگر سو، نظام سیاسی و حقوقی که دستاورده مجلس خبرگان مشکل از اکثرب است که دستاورده مجلس خبرگان تاکید نکند. بر حسب تجربه‌ای که در یک سال اخیر به دست آورده‌ایم مطمئن هستم اگر مجلس مؤسسان تشکیل شود حدود هفتاد، هشتاد درصد آن روحانی خواهد بود.^(۳۳)

حقیقت این است که برداشت تثییع راستین از اسلام، مناسبترین نام را برای این نظام قبلاً پیش بینی کرده است... نظام امت و امامت. نظام سیاسی اجتماعی جمهوری اسلامی، نظام امت و امامت است و حق این است که با هیچ یک از این عنوانی که در کتاب‌های حقوق سیاسی یا حقوق اساسی آمده قابل تطبیق نیست... در رأس این نظام، اصول عقیدتی و عملی اسلام بر اساس کتاب و سنت است و همه چیز باید از این قله سرازیر شود.^(۳۴)

امام خمینی در میان مردم از مقبولیتی عام برخوردار و اکنون فرصتی فراهم شده بود تا مقاصد اسلامی خود را به مردم عرضه کنند و مردم نیز به دلیل علاقه به ایشان، آنها را با میل می‌پذیرفتند. رأی شکفت آور به جمهوری اسلامی پیشنهادی ایشان، از

سیاست گذار نزد امام خمینی افزون بر حرکت حجمی ایشان بر سه پایه ایدئولوژی تبلیغات و مبارزه.^(۳۵)

محبوبیت ایشان، فرصت بسیار مناسبی در اختیار روحانیون قرار داد تا ضمن تشکیل مجلس خبرگان قانون اساسی و سرتیگون کردن مجلس مؤسسان، پیش‌نویس تهیه شده از قانون اساسی توسط دولت وقت را نیز بی‌اثر اعلام کنند که گام مهمی در محدود کردن لیبرال‌ها و تضمین مناسب برای روحانیت محسوب می‌شد؛ روحانیتی که گرایش زرف خود را به یک دولت دین‌سالار و پدید آوردن توده همگنی به نام امت نشان داده بودند و با واژگانی چون «جامعه مدنی لیبرال‌ملک» مخالفت داشتند.^(۳۶) امام خمینی نیز که نظریه ولایت فقیه را چهارچوب تازه‌ای برای عمل سیاسی - دینی در اختیار داشت، از آنجا که گمان می‌کرد مجلس مؤسسان ممکن است یک قانون اساسی سکولار تهیه کند، از تشکیل آن سر باز زنده و رأی روحانیان را مبنی بر تشکیل یک مجلس خبرگان محدود و منحصراً پذیرفتند؛ مجلسی که مطمئناً رأی بیشترین حاضرین آن را روحانیون در انحصار خود می‌یافتد:

آقای هاشمی به پدر من [یادالله سحابی] گفت آقای دکتر این‌قدر روی مجلس مؤسسان تأکید نکنید. بر حسب تجربه‌ای که در یک سال اخیر به دست آورده‌ایم مطمئن هستم اگر مجلس مؤسسان تشکیل شود حدود هفتاد، هشتاد درصد آن روحانی خواهد بود.^(۳۷)

بر همین اساس و با توجه به هژمونیک شدن اسلام شیعی در فرایند انقلاب اسلامی و پس از پیروزی آن، مجلس خبرگان قانون اساسی در فضایی مالامال از اسلام گرایی آرمان خواهانه تشکیل شد و بهویژه با پیام مخصوص امام خمینی به مجلس خبرگان که قانون اساسی باید اسلامی باشد و تشخیص موافقت و مخالفت با احکام اسلام منحصرأ در صلاحیت فقهای عظام است،^(۳۸) قانون اساسی متولد شد که یک نظام سیاسی حقیقتاً منحصر به فرد را بر اساس حاکمیت فقهی توائی ایجاد کرد. از یکسو، هر کسی نمی‌توانست عضو مجلس خبرگان قانون اساسی باشد بلکه صلاحیت عضویت در آن محدود و منحصر بود:

طراحی طرح حکومت اسلامی، تحکیم پایه‌های حکومت اسلامی، تکیه بر جهانیستی اسلامی، حکومت صالحان به عنوان وارثان، نفی سلطه طبقاتی و گروهی و تکیه بر امت واحد اسلامی، نشان داد اصل و اساس عبارت از است اسلام و تشیع راسین و اجتهدان اقلایی و بقیه معیارهای تفرقه‌افکن، مطروح است. به همین دلیل حتی، با آنکه در پیش‌نویس قانون اساسی از اقوام ایرانی، به صورت مجزا نام برده شده بود، تصمیم گرفته شد پیشنهاد حذف نام اقوام و اکتفا به اسم بردن از همه افراد ملت^{۷۲} عملی گردد که صورت کنونی اصول نوزدهم و بیست قانون اساسی جمهوری اسلامی است.

۳. توضیح روش‌شناختی

نمودارها و جدول‌هایی که برای این مقاله استخراج شده‌اند، همگی به اثبات فرضیه پنج‌جهانی نگارنده مدد می‌رسانند: جدول شماره ۱، خلاصه‌ای از ۳۶ اصل منتخب قانون اساسی در مورد قوم و قومیت است که بهره و دریافت نگارنده نیز در آن درج شده است. در جدول شماره ۲، ۳۶ اصل منتخب را در گروههای هفت‌گانه مجلس خبرگان قانون اساسی تفکیک کرده‌ایم. جدول شماره ۳ با فرضیه نگارنده همبستگی اثباتی مستقیم دارد و نشان می‌دهد ۷۰ درصد اعضای گروههای هفت‌گانه، در ارتباط با اصول منتخب، روحانی بوده‌اند. در جدول‌های ۴ تا ۹، ویژگی‌های کامل خبرگانی را آورده‌ایم که احتمال داده‌ایم از استان‌های قوم‌نشین و با گرایش‌های قومی انتخاب شده‌اند. نکته مهم آن است که برتری روحانیون بر قومیت‌گرایی کاملاً چشم‌گیر است.

جدول‌های ۱۰ تا ۱۳، اطلاعات جنبی و کمکی را در مورد چگونگی حضور نمایندگان مفروض قومیت‌ها در خبرگان و شیوه کوشش‌های ایشان ارائه می‌دهند. این چهار جدول تمیزی و کمک‌کننده هستند. جدول‌های شماره ۱۴ تا ۱۹، مجموعه اطلاعات جدایگانه را در مورد کلیه فعالیت‌های نمایندگان یک قومیت در زمینه اصول سی‌وپنجم شش‌گانه قانون اساسی نشان می‌دهند. جدول شماره ۲۰، بیان مقایسه‌ای از مجموع فعالیت‌های خبرگان - قوم در مجلس خبرگان قانون اساسی است. جدول شماره ۲۱، نشان می‌دهد اصول سی‌وپنجم شش‌گانه که حول محور

این نمونه بود. استدلال اساسی ایشان، آن بود که مردم به جمهوری اسلامی رأی داده‌اند پس ساختار قانون اساسی باید محدود و مقید به قوانین اسلام باشد و لازم نیست یک قانون اساسی تقليیدی، تدوین شود. برای روحانیان نیز بهترین فرصت فراهم شده بود تا از محبوبیت عمومی خود به نفع تصویب قانون اساسی بهره ببرند. دلیل دیگر آن بود که مجلس خبرگان می‌توانست با تعدادی محدودتر با سرعت بیشتر و مناقشات لفظی کمتر، کار خود را به پایان رساند و این به نفع روحانیان بود که می‌خواستند با تکیه بر حمایت امام خمینی و پیشیگانی ملت، یک قانون اساسی اسلامی را تصویب کنند.

امام خمینی با استفاده گسترده از محبوبیت خویش، ملت را ترغیب کردند به اسلام‌شناسان و فقهایی رأی دهنده که تمامی کوشش خود را در راه اسلامی کردن قانون اساسی به کار می‌گیرند. ایشان از این طریق توانستند قصد دیرینه خود را مبنی بر تشکیل حکومت اسلامی به منصه ظهور برسانند.

فقیهی این چنین و رهبری با این مراتب علاقه‌مندی به اسلام و تشیع، قطعاً نسبت به قومیت‌ها نمی‌توانست بی تفاوت باشد:

من مکرراً اعلام کرده‌ام در اسلام، نژاد، زیان، قومیت و تاجیه مطرح نیست. بعضی از همین‌هایی که مخالف با اسلام هستند دستوراً می‌زنند که جدا کنند گروه‌ها را از گروه‌های پخش کنند بین مردم که کرده‌اند علیحدوه‌اند، بلوچ‌ها علیحدوه‌اند، فارس‌ها علیحدوه‌اند، ترک‌ها علیحدوه‌اند و اینها را گروه گروه کنند. در صورتی که اسلام برای هیچ کس امیازی قائل نیست الا برای آنکه به طریقه اسلام رفتار کند و متناسب باشد... از اول پیروزی انقلاب تاکنون در هر موقعیتی که پیش آمده اسلام کرده‌ایم در اسلام کرد و ترک و فارس و بلوچ و لر و ترکمن و غیر اینها مطرح نیست. اسلام برای همه است و جمهوری اسلامی حق همه گروه‌ها را با عدالت اسلامی ادا خواهد کرد.^{۷۳}

مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز ضمن پافشاری بر مفاهیم و عبارت‌هایی چون اصول و ضوابط اسلامی به عنوان خواست قلبی است اسلامی،

قومیت گزینش شده‌اند، با چه نصایبی از آرا در مجلس خبرگان قانون اساسی به تصویب رسیده‌اند.

جدول شماره ۲۲، خواسته‌های قومی پس از پیروزی انقلاب اسلامی را نشان می‌دهد و در مخالفت با درون‌نایه مجلس خبرگان قانون اساسی قرار می‌گیرد، زیرا خبرگان، فقهای اسلام گرایانه بودند که به‌واسطه برتری و در برگیرندگی اسلام، مفاهیم قوم گرایانه را قبول نداشتند. در جدول شماره ۲۳، از یکسو، قوم فارس را بررسی نکرده‌ایم؛ از دیگر سو، برخی نمایندگان می‌توانسته‌اند به دلایلی بسانگر هویت‌های قومی دیگر باشند، اما از بررسی آنها خودداری کرده‌ایم. جدول شماره ۲۴، از مقاله دیگری برداشت شده، زیرا فهم مطالب مربوط به ایران کنونی و پیوند آن را با ایران سال ۱۳۵۸ ه. ش ساده‌تر می‌سازد.

در صفحه‌های بعدی مقاله، مجموع فعالیت‌های کلیه خبرگان گزینش شده قومی را در پیوند با اصول می‌وشش گانه قانون اساسی به تفکیک آورده‌ایم. نکته جالب آن است که نزدیک به ۱۰۰ درصد بهره‌ای که نگارنده از کوشش‌های خبرگان فرا چنگ آورده، اسلام گرایانه و فرقه‌ومی است.

۴. دستاوردهای نهایی

مجموعه مذکورات خبرگان قانون اساسی نشان می‌دهد بیشترین وجهه همت و فعالیت خبرگان، تدوین یک قانون اساسی اسلامی با معابرای فقهی است. مثلاً قومی در نگرش خبرگان قانون اساسی موضوعی بی‌اهمیت و فاقد جایگاه اسلامی تلقی شده و به همین دلیل از یکسو، اصلًا به آن نگاهی نکرده؛ از دیگر سو، با عطف توجه به جامعیت دین اسلام و مذهب تشیع، این گونه تصور کرده‌اند که حقوق قومی، حقوق شهروندی، خودمختاری طلبی و اختیارخواهی، همگی در دین اسلام به شکل بهتری موجود است و تنها بایسد اسلام را درون یک نظام سیاسی و حقوقی پیاده‌سازی کرد تا همه عوامل تفرقه‌زا زایل شوند. نگرش خبرگان قانون اساسی، اسلام گرایانه، فرقه‌ومی و کشوری بوده است.

جدول شماره ۱. اصول قانون اساسی

ردیف	عنوان	محتوا و مضمون	شماره اصل
۱	برتری اسلام و قرآن بر همه مقاومیت	جمهوری اسلامی بودن حکومت ایران برایه اعتقاد دیرینه ملت ایران به حکومت حق و عدل قرآن	جمهوری اسلامی ایران نظامی است بر پایه‌های حاکمیت
۲	حق همه مقاومیت با نگاه غیرسلطه‌جو بر روابط میان قومی	آئین، نقش وحی در قوانین، معاد، عدل، امامت و رهبری، کرامت انسان، اجتهداد مستمر فقهای و نفی ستم و سلطه وظایف دولت ایران نسبت به همگان: محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی، ارتقای آگاهی‌های عمومی، محبو استبداد و استعمار، تعلیم و تعلم و تزکیه صحیح، تأمین انواع آزادی‌ها، مشارکت مردم در تعیین سرتوشت، رفع تعییض، اقتصاد سالم و خودکفایی، تأمین حقوق همه‌جانبه و تحکیم تعافون میان مردم	۲
۳	حق همگانی و الزامات دولت بدون تمایزهای قومی	ابتکای کلیه قوانین و مقررات کشور بر موازین اسلامی با شاخصیت فقهای شورای نگهبان	۴
۴	برتری پی‌جون‌وچرای شرع با نگاه شیوه‌گرایانه محض؛ (محل اعتراض اختلال قومیت‌های غیرشیعی)	ولایت امر و امامت امت و عهده‌داری آن از سوی ولی فقیه	۵
۵	برتری ولایت فقیه برآمدۀ از فقه جعفری بر تمام شوونات کشور؛ (محل اعتراض احتمالی قومیت‌های غیرشیعی)	بنیان و انتکای اداره امور کشور بر آرای عمومی	۶
۶	همگانی بودن سپهر حکومت و فرماتوری و فرمابنی؛ (فراغت از قوه‌نگری)	شوراهای عنوان رکن تصمیم‌گیری و اداره امور کشور	۷
۷	اهمیت حضور همگانی در روند تصمیم‌گیری با نگاهی به تقاضاهای ریشه‌ای ناشی از حضور قومها	امر به معروف و نهی از منکر	۸
۸	برتری شرع و تکالیف شرعی بر خودبرترین‌های قومی	عدم انفكاك از ارادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی	۹
۹	خشش‌نایابی مقاومیت برتر از وضع قومی با تکیه بر عدم احتجاف بر قومی با توسل به سوّه تغییر از ارادی و استقلال	کشور از همدیگر و عدم لطمۀ به ارادی و استقلال از سوی هر مقامی با توسل به سوّه تغییر از ارادی و استقلال	

۱۱	کوشش پیگیر دولت ایران برای وحدت جهان اسلام و ائتلاف و اتحاد ملل اسلامی	نگاه فراتر از مرزها و نگرش فرامی و تاچی شمردن مسئله قومی به عنوان امری فرومی
۱۲	رسمیت اسلام و شیعه دوازده‌امامی و احترام به مذاهب دیگر اسلامی و رسمیت فقه و مقررات مبتنی بر مذهب غیرشیعی در مناطق سنتی شنین	نگاه شیعه‌گرایانه به اداره امور کشور (محل اعتراض شدید قوه در ایران)
۱۳	-	رسمی و مشترک بودن فارسی به عنوان زبان و خط رسمی، از ادی بهره‌گیری از زبان‌های محلی و قومی و تدریس ادبیات قومی در مدارس خودمنختاری خواهی قومی)
۱۴	تدریس زبان عربی به عنوان زبان قرآن و علوم معارف اسلامی در همه کلاس‌ها و رشته‌ها	نشانه چیزی امر دینی بر امور قومی
۱۵	حقوق مساوی مردم ایران از هر قوم و قبیله و حذف تمامی تمایزهای زبانی، نژادی، قومی و رنگ به عنوان انتیا و برتری کنس بر دیگری	تساوی همگانی و برابری همگان در تمایزهای گوناگون زمامداری؛ فراتر از قومیت
۱۶	حمایت قانونی یکسان از همگان و برخورداری همگان از حقوق انسان، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلامی	حکومت قانون بر همگان؛ فراتر از قومیت و الزام قومی
۱۷	آزادی مطبوعات مگر در اختلال به مبانی اسلام یا حقوق عمومی	حضور اصل آزادی بیان برای همگان؛ فراتر از قومیت و مبتنی بر الزام قومی
۱۸	ازادی احزاب و گروه‌ها بدون مقابله با استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی	ازادی همگانی گروهها و احزاب؛ محدودسازی قومی، الزامات قومی
۱۹	وظیفه دولت برای آموزش و پرورش رایگان برای همگان فراتر از قومیت، شهرهوندانسازی قومی	تکلیف دولت به تعلیم و تعلم همگانی؛ تکلیف دولت در تأمین تمایزهای همگانی؛ فراتر از قومیت، شهرهوندانسازی قومی
۲۰	مسکن مناسب یا نیاز، حق هر فرد و خانواده ایرانی به ویژه با اولویت نیازمندان	مسکن مناسب یا نیاز، حق هر فرد و خانواده ایرانی به ویژه با اولویت نیازمندان
۲۱	عدم تبعید هیچ کس و عدم ممنوعیت هیچ کس از زندگی در محل مورده علاقه و عدم اجبار هیچ کس به اقامت در محل خاص	عدم اجبار برای هیچ کس در مورد محل اقامت؛ فراتر از قومیت، شهرهوندانسازی قومی
۲۲	تابعیت به عنوان حق مسلم هر ایرانی و عدم ثوابتی دولت در سلب تابعیت از هیچ ایرانی	تابعیت به عنوان حق ایرانی بر مفهوم قومی؛ فراتر از قومیت، شهرهوندانسازی قومی

۱۰۲	حق شورای عالی استان‌ها در تهیه طرح‌ها و احالة مستقیم یا غیرمستقیم آن به مجلس شورای اسلامی	اهمیت دادن به قومیت‌ها: آشناسازی عمرکنشیان با تقاضاهای قومیت‌ها
۱۰۳	الرام استانداران، فرمانداران و بخشداران به رعایت تصمیمات شوراهای در حدود اختیارات قانونی	اهمیت دادن به قومیت‌ها: الزام سماوون دولت مرکزی به تعیین از خواسته‌های قومی
۱۰۷	ولایت امر مسلمین توسط ولی فقیه و رهبر منتخب خبرگان ملت	برتری نایابنده عالی رتبه فقهی شیعی بر شیعات کشور: (محل اعتراض برخی قومیت‌ها)
۱۱۵	ایرانی‌الاصل، تابع ایران، مؤمن و معتقد به میانی جمهوری اسلامی و مذهب رسمی کشور بودن رئیس جمهور	اعتقاد به وجود تبعیض قومی - منهی (محل اعتراض شدید برخی قومیت‌ها)

جدول شماره ۲. نسبت‌ستجی اصول بررسی شده و منتخب قانون اساسی در مقایس گروه - درصد

گروه‌های بررسی کشته اصول قانون اساسی	شماره اصول مورد بررسی و توجه نگارنده	درصد نسبت به کل اصول منتخب
گروه یک (اصول کلی و اهداف قانون اساسی)	۱۲، ۱۱، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱	۳۰/۵ درصد
گروه دو (دین و تاریخ و زبان و خط و پرچم)	۲۰، ۱۹، ۱۶، ۱۵	۱۱/۱ درصد
گروه سه (حقوق ملت و نظارت عمومی)	۴۶، ۴۱، ۳۳، ۳۱، ۳۰، ۲۶، ۲۴	۲۲/۳ درصد
گروه چهار (قوه مقننه)	۵۹، ۵۶، ۵۴، ۵۳، ۵۱، ۴۸	۱۶/۶ درصد
گروه پنج (قوه مجریه)	۱۰۷، ۱۰۳، ۱۰۱، ۱۰۰، ۷۸	۱۶/۶ درصد
گروه شش (قوه قضائیه)	—	صفر
گروه هفت (اقتصادی و عالی)	۱۱۵	۲/۷ درصد

جدول شماره ۳. نسبت اعضاي روحاني به غيرروحاني در گروه‌های هفت گانه بررسی اصول قانون اساسی

نام گروه	تعداد	روحانی	غیرروحانی
یک	۱۰	۶ نفر - ۴۰ درصد	۴ نفر - ۴۰ درصد
دو	۱۱	۷ نفر - ۶۳ درصد	۳ نفر - ۲۷ درصد
سه	۱۴	۱۰ نفر - ۷۱ درصد	۴ نفر - ۲۹ درصد
چهار	۱۰	۷ نفر - ۷۰ درصد	۳ نفر - ۳۰ درصد
پنج	۱۰	۷ نفر - ۷۰ درصد	۳ نفر - ۳۰ درصد
شش	۹	۸ نفر - ۸۸ درصد	۱ نفر - ۱۲ درصد
هفت	۸	۵ نفر - ۶۲/۵ درصد	۳ نفر - ۳۷/۵ درصد

جدول شماره ۴. قوم ترک								
کسوت	محل تحصیل	محل تحصیلات	سلط تحصیلات	عضویت در گروه مجلس خبرگان	محل تولد	درصد آرا	حوذه انتخابیه	نام
روحانی	نجف اشرف	اجتہاد	حقوق ملت و نظارت عمومی	قزوین	۵۴/۶	۵۴	زنجان	هادی باریک بین
روحانی	نجف اشرف	اجتہاد	قوه مقننه	زنجان	۵۴	۵۴	زنجان	سید اسماعیل موسوی زنجانی
روحانی	ایران	اجتہاد	دین و تاریخ و زبان و پرچم	تبریز	۶۴/۵	آذربایجان شرقی	میرزا محمدعلی آنگبی	
روحانی	ایران	اجتہاد	دین و تاریخ و زبان و پرچم	تبریز	۸۷/۵	آذربایجان شرقی	حضرت سیحانی	
روحانی	نجف اشرف	اجتہاد	دین و تاریخ و زبان و پرچم	تبریز	۶۲/۳	آذربایجان شرقی	حضرت افروغ اشرافی	
غیرروحانی	فرانسه	لیسانس	قوه مقننه	تهران	۵۱	آذربایجان شرقی	رحمت‌الله مقدم مراغه	
روحانی	ایران	اجتہاد	خارج فقه و اصول در حد اجتہاد	تبریز	۴۹/۶	آذربایجان شرقی	ابوالفضل موسوی تبریزی	
روحانی	ایران	اجتہاد	اصول کلی و اهداف قانون اساسی	مشکین شهر	۴۷/۹	آذربایجان شرقی	علی‌اکبر مشکنی	
روحانی	ایران	اجتہاد	اصول کلی و اهداف قانون اساسی	بناب و مراغه	۴۶/۸	آذربایجان غربی	علی‌اکبر قرشی	
روحانی	ایران	اجتہاد	خارج فقه و اصول	ارومیه	۴۶/۱	آذربایجان غربی	محمد فوزی عدل‌الرحمان	

جدول شماره ۵ قوم گرد

نام	جواز انتخابیه	درصد آرا	محل تولد	سطح تحصیلات	محل تحصیل	کسوت
علی اکبر قرشی	آذربایجان غربی	۴۶/۸	بناب	خارج فقه و اصول	ایران	روحانی
محمد فوزی	آذربایجان غربی	۳۶/۱	ارومیه	دین و تاریخ و زبان و پرجم	ایران	روحانی
عبدالرحمون قاسملو	آذربایجان غربی					
میراصلله مدنی	همدان	۹۴/۲	تبیز	حقوق ملت و نظارت عمومی	ایران	روحانی
سید کاظم اکرمی	همدان	۷۸/۲	همدان	دین و تاریخ و زبان لیسانس	ایران	غیرروحانی
محمد بیزدی	کرمانشاه	۳۶	اصفهان	قوه مقننه	ایران	روحانی
سید موسی قهدریجانی	کرمانشاه	۳۴/۷	اصفهان	مسائل اقتصادی و امور مالی	ایران	روحانی
جواد فاتحی	کردستان	۲۹/۳	همدان	مسائل اقتصادی و امور مالی	ایران	روحانی
حسینعلی رحمانی	کردستان	۳۹	پیجار	حقوق ملت و نظارت عمومی	ایران	روحانی

جدول شماره ۷ قوم ترکمن

نام	جواز انتخابیه	درصد آرا	محل تولد	سطح تحصیلات	محل تحصیل	کسوت
علی قائمی امیری	مازندران	۳۱/۳	بابل	حقوق ملت و نظارت عمومی	دکترا	ایران، فرانسه مصر، سوریه عربستان
عبدالله جوادی املی	مازندران	۶۰/۱	أمل	اصول کلی و اهداف اهداف قانون اساسی	دکترا	روحانی
سید جعفر کریمی دیوبلاوه	مازندران	۴۷/۱	بابل	حقوق ملت و نظارت عمومی	دکترا	روحانی
حسین‌الله طاهری گرجانی	مازندران	۴۵/۵	گرجان	قوه مجریه	اجتهاد	روحانی
سید عبدالکریم حاشمی‌زاد	مازندران	۷۱/۶	پیشهر	قوه مقننه	اجتهاد	روحانی

جدول شماره ۸ قوم عرب

نام	جواز انتخابیه	درصد آرا	محل تولد	سطح تحصیلات	محل تحصیل	کسوت
محمد رشیدیان	خوزستان	۱۵/۶	بهبهان	قوه مقننه	لیسانس	ایران
محمد کرمی	خوزستان	۲۲/۷	نجف اشرف	قوه مجریه	اجتهاد	روحانی
سید محمد کیاوش	خوزستان	۲۳/۵	زنجان	دین و تاریخ و زبان و پرجم	لیسانس و مقدمات	ایران
سید محمد علی موسوی جزیری	خوزستان	۱۷/۸	شوشتار	مسائل اقتصادی و امور مالی	اجتهاد	روحانی

جدول شماره ۹ قوم لر

نام	جواز	درصد آرا	محل تولد	سطح تحصیلات	محل تحصیل	کسوت
سید احمد توپیخانی	چهارمحال و بختیاری	۷۲/۹	شهرکرد	قوه مجریه	دکترا	غیرروحانی
عبدالرحمون حیدری	ایلام	۷۸/۹	ایلام	قوه قضائیه	اجتهاد	روحانی
محمد تقی بشارت بویراحمد	دهغان	۶۵/۴	دهغان	حقوق ملت و نظارات عمومی و اصول	خارج فقه	روحانی
سید محمد باقر طباطبائی سلطانی	بروجرد	۹۲/۷	بروجرد	قوه قضائیه	اجتهاد	روحانی
سید حسن طاهری خرم ابادی	خرم‌آباد	۹۴/۳	خرم‌آباد	قوه قضائیه و اصول	خارج فقه	ایران

جدول شماره ۹. قوم بلوچ

نام	جواز انتخابیه	درصد	درصد آرا	محل تولد	محل عضویت در گروه مجلس خبرگان	تحصیلات	محل تحصیل	کسبت
حمدیله الله	سیستان و بلوچستان	۶۹/۲	درصد	سراوان	قوه قضائیه	فوق لیسانس	ایران	غیرروحانی
میرمژا ذهنی	سیستان و بلوچستان	۷۳/۲	درصد	ابرشهر	دین و تاریخ و زبان و پرجم	در حد افتاده هندوستان روحانی		
عبدالعزیز ملازاده	بلوچستان	۵۰/۲	درصد	آبادان	دین و تاریخ و زبان و پرجم	در حد افتاده هندوستان روحانی		

مقایسه چهار عامل در بررسی خصوصیات خبرگان قانون اساسی

جدول شماره ۱۰. منصب مaprof و اختیال قویهایها

قسم ترک	قسم امر	قسم عرب	قسم کرد	قسم ترکمن	قسم افغان
۱. اجهاد: درصد ۴۰	۱. اجهاد: درصد ۵۰	۱. اجهاد: درصد ۵۰	۱. اجهاد: درصد ۴۰	۱. اجهاد: درصد ۵۰	۱. اجهاد: درصد ۴۰
۲. خارج فقه و اصول: درصد ۳۷/۵	۲. خارج فقه و اصول: درصد ۴۰	۲. خارج فقه و اصول: درصد ۴۰	۲. خارج فقه و اصول: درصد ۳۷/۵	۲. خارج فقه و اصول: درصد ۴۰	۲. خارج فقه و اصول: درصد ۳۷/۵
۳. دکترا: درصد ۱۲/۵					
۴. آذربایجان غربی: درصد ۲۵	۴. آذربایجان غربی: درصد ۲۰				
۵. همدان: درصد ۲۵	۵. همدان: درصد ۲۰				
۶. آذربایجان شرقی: درصد ۲۰					
۷. بویراحمد: درصد ۱۰۰					
۸. کرمانشاه: درصد ۲۵	۸. کرمانشاه: درصد ۲۰				
۹. لرستان: درصد ۲۵	۹. لرستان: درصد ۲۰				
۱۰. زنجان: درصد ۲۰					
۱۱. کهگیلویه و بویراحمد: درصد ۱۰۰					
۱۲. غربی آذربایجان: درصد ۲۰					
۱۳. روحانی: درصد ۸۰	۱۳. روحانی: درصد ۵۰				
۱۴. غیرروحانی: درصد ۱۲/۵	۱۴. غیرروحانی: درصد ۵۰				

جدول شماره ۱۱. میزان حضور یک قوم در گروههای هفتگانه بررسی قانون اساسی

گروه امور اقتصادی و مالی	گروه قوه قضائیه	گروه قوه مجریه	گروه قوه مقننه	تاریخ	گروه حقوقی	ملت	کلی	جمع
۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۴۰ درصد	۵۰ درصد	۲۸/۵ درصد	۵۰ درصد	۴۰
۰۰	۷۵	۳۳/۳ درصد	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۰۰	۲۵	۱۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰
۰۰	۱۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰
۰۰	۳۳/۳ درصد	۱۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰
۰۰	۶۶/۶ درصد	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰
۰۰	۳۳/۳ درصد	۱۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰	۰۰

جدول شماره ۱۲. مقایسه تعداد حضور خبرگان - قوم در گروههای هفتگانه بررسی اصول قانون اساسی

گروه اصول	غیر القومی	قومی	عرب	ترکمن	بلوچ	کرد	ترک	لو	کرد	ترکمن	عرب	قومی	غیر قومی
۶۰ درصد	۴۰ درصد	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۸ درصد	۲۲ درصد	۹	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۵۱ درصد	۴۹ درصد	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۵۰ درصد	۵۰ درصد	۱۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۷۰ درصد	۳۰ درصد	۱۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۴۴ درصد	۴۴ درصد	۰	۰	۰	۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۶۲/۵ درصد	۳۷/۵ درصد	۱۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

-	۱ مورد	۷ مورد	۱ مورد	۳ مورد	ابوالفضل موسوی تبریزی
-	-	۵ مورد	-	-	علی‌اکبر مشکینی
۱ مورد	۱ مورد	۸ مورد	۱ مورد	-	علی‌اکبر قرشی
-	۲ مورد	۴ مورد	-	۱ مورد	محمد فوزی
-	-	-	-	-	عبدالرحمن قاسملو

جدول شماره ۱۵. مجموع فعالیت خبرگان - قوم کرد در مجلس خبرگان قانون اساسی (اصول گزینش شده)

مخالفت	صحبت در مخالفت	در مورد موافقت	در مورد موضع، پیشنهاد، سوال و تذکر در مورد اصول پیش‌نویس و تذکر	نقطه‌ها و بیانات	اعضا
-	۲ مورد	۵ مورد	-	-	محمد پزدی
۱ مورد	۱ مورد	۸ مورد	۱ مورد	-	علی‌اکبر قرشی
-	-	۳ مورد	۱ مورد	۱ مورد	سید کاظم اکرمی
-	-	۳ مورد	-	-	میراسکله مدانی
۳ مورد	۱ مورد	۱۲ مورد	۱ مورد	۲ مورد	جوان قاضی
-	-	۳ مورد	-	۱ مورد	سید هوسی موسوی
۱ مورد	-	۸ مورد	۱ مورد	-	حسینعلی رحمانی
-	۲ مورد	۴ مورد	-	۱ مورد	محمد فوزی
-	-	-	-	-	عبدالرحمن قاسملو

جدول شماره ۱۶. توزیع تعداد خبرگان - قوم در میان گروههای هفت گانه

القوم	گروه اصول کلی	گروه حقوق ملت	گروه دین و مفہم	گروه قوه مجرمه	گروه قوه قضائیه	گروه اغور اقتصادی	ترکی
ترک	۲ نفر، ۲۰ درصد	۴ نفر، ۴۰ درصد	۲ نفر، ۲۰ درصد	-	-	-	ترکی
لر	۱ نفر، ۲۰ درصد	-	-	۱ نفر، ۲۰ درصد	-	-	لر
بلوج	۱ نفر، ۵۰ درصد	-	-	-	-	-	بلوج
عرب	۱ نفر، ۲۵ درصد	۱ نفر، ۲۵ درصد	۱ نفر، ۲۵ درصد	-	-	-	عرب
کرد	۱ نفر، ۲۵ درصد	۱ نفر، ۲۵ درصد	۱ نفر، ۲۵ درصد	۱ نفر، ۲۵ درصد	-	-	کرد
ترکمن	۱ نفر، ۳۰ درصد	۱ نفر، ۴۰ درصد	۱ نفر، ۴۰ درصد	۱ نفر، ۳۰ درصد	-	-	ترکمن

جدول شماره ۱۷. مجموع فعالیت خبرگان - قوم ترک در مجلس خبرگان قانون اساسی (اصول گزینش شده)

نام اعضای هادی باریکین
-	-	۱ مورد	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-
۱ مورد	۱ مورد	۱۳ مورد	-	-	-	-	-
-	-	۳ مورد	-	-	-	-	-
۶ مورد	-	۶ مورد	۳ مورد	-	-	-	-
-	-	-	-	۲ مورد	۲ مورد	۲ مورد	۲ مورد

جدول شماره ۱۸. مجموع فعالیت خبرگان - قوم عرب در مجلس خبرگان قانون اساسی (اصول گزینش شده)

مخالفت	صحت در موافق	توضیح، پیشنهاد سوال و تذکر در موادر اصول قانون اساسی	در مورد پیش تویس	نطایق ها و بیانات	اعضا
-	۱ مورد	۹ مورد	۱ مورد	۱ مورد	محمد رشیدیان
-	-	۶ مورد	۱ مورد	۱ مورد	محمد کرمی
۱ مورد	-	۱۲ مورد	۱ مورد	۴ مورد	محمد کیاوش
۲ مورد	-	۹ مورد	۱ مورد	-	محمد علی موسوی

جدول شماره ۱۹. مجموع فعالیت خبرگان - قوم بلوج در مجلس خبرگان قانون اساسی (اصول گزینش شده)

مخالفت	صحت در موافق	توضیح، پیشنهاد سوال و تذکر در موادر اصول قانون اساسی	در مورد پیش تویس	نطایق ها و بیانات	اعضا
۳ مورد	۱ مورد	۵ مورد	-	۱ مورد	حمدالله میرزا زهی
۱ مورد	۱ مورد	۳ مورد	-	۱ مورد	عبدالعزیز علزاده

جدول شماره ۲۰. مقایسه مجموع موارد فعالیت خبرگان منتسب به قومیت‌ها در مجلس خبرگان قانون اساسی

دزصد فعالیت	مجموع موارد	مجموع موارد	مجموع موارد	مجموع موارد	تعداد در مجلس خبرگان	قوم	نطایق ها و بیانات
صحت در موافق	نفر	ترک	اعضا				
۲۸/۳	۱۰	۵	۴۸	۴	۸	۷۵	۱۰ مورد
۹/۴	-	۳	۱۸	۲	۲	۲۵	۵ مورد
۱۶/۸	۳	۱	۳۶	۴	۶	۵۰	۷ مورد
۶	۴	۲	۸	۰	۲	۱۶	۱ مورد
۲۴/۵	۵	۶	۴۵	۴	۵	۶۵	۱ مورد
۱۲/۸	۳	۱	۲۵	۰	۵	۳۴	۱ مورد

جدول شماره ۱۶. مجموع فعالیت خبرگان - قوم نر در مجلس خبرگان قانون اساسی (اصول گزینش شده)

اعضا	بیانات	نطایق ها و بیانات	در مورد پیش تویس	توضیح، پیشنهاد سوال و تذکر در موادر اصول قانون اساسی	صحت در موافق	مخالفت	صحت در موافق	نطایق ها و بیانات	اعضا
سید احمد نوریخشن	۱ مورد	-	-	۶ مورد	۱ مورد	-	-	-	-
عبدالرحمن حیدری	-	۱ مورد	۳ مورد	-	-	-	-	۱ مورد	-
محمد تقی بشارت	-	-	۶ مورد	-	-	-	-	-	-
سید محمد مختار طباطبائی سلطانی	-	-	۱ مورد	-	-	-	-	-	-
سید حسن ظاهری خرم‌آبادی	-	۱ مورد	۲ مورد	۱ مورد	-	-	-	-	-

جدول شماره ۱۷. مجموع فعالیت خبرگان - قوم ترکمن در مجلس خبرگان قانون اساسی (اصول گزینش شده)

اعضا	بیانات	نطایق ها و بیانات	در مورد پیش تویس	توضیح، پیشنهاد سوال و تذکر در موادر اصول قانون اساسی	صحت در موافق	مخالفت	صحت در موافق	نطایق ها و بیانات	اعضا
علی قائمی	۱ مورد	-	-	۵ مورد	-	-	-	-	-
عبدالله جوادی آملی	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سید جعفر کریمی	-	-	-	-	-	-	-	-	-
حسین طاهری	۱ مورد	-	-	۲ مورد	-	-	-	-	-
عبدالکریم هاشمی‌تراد	۱ مورد	۱۰ مورد	-	-	-	-	-	-	-

جدول شماره ۲۱. جدول مجموع آرای موافق و مخالف مریوط به ۳۶ اصل گزینش شده قانون اساسی

شماره اصلی دهنگان	تعداد	مجموع آرا	موافقت	ممتتع	مخالف	نسبت به کل آرای موافق
۱	۷۰	۷۰	۶۴	۳	۳	۹۱/۴
۲	۶۵	۶۵	۶۱	۴	۴	۹۳/۸
۳	۶۸	۶۸	۶۲	۴	۴	۹۱/۱
۴	۶۹	۶۹	۶۶	۶	۳	۸۸/۱
۵	۶۵	۶۵	۶۵	۴	۴	۸۸/۵
۶	۶۰	۶۰	۵۴	۳	۳	۹۰
۷	۵۷	۵۷	۵۱	۴	۲	۸۹/۴
۸	۵۵	۵۵	۵۰	۲	۲	۹۰/۹
۹	۵۸	۵۸	۵۶	۰	۰	۹۶/۵
۱۰	۵۴	۵۴	۵۰	۲	۲	۹۲/۷
۱۱	۵۴	۵۴	۵۲	۳	۳	۹۱/۲
۱۲	۵۷	۵۷	۵۲	۴	۲	۹۲/۵
۱۳	۵۷	۵۷	۵۲	۵	۰	۸۷/۶
۱۴	۵۶	۵۶	۵۷	۷	۰	۸۶/۴
۱۵	۵۷	۵۷	۵۸	۵	۰	۸۶/۵
۱۶	۵۵	۵۵	۵۵	۵	۰	۹۰/۹
۱۷	۵۸	۵۸	۵۶	۲	۲	۹۱/۲
۱۸	۵۴	۵۴	۵۰	۲	۲	۹۲/۷
۱۹	۵۶	۵۶	۵۷	۷	۰	۹۰/۶
۲۰	۵۷	۵۷	۵۸	۵	۰	۸۹/۴
۲۱	۵۷	۵۷	۵۷	۷	۰	۷۸/۷
۲۲	۵۶	۵۶	۵۸	۹	۰	۸۸/۷
۲۳	۵۶	۵۶	۵۸	۵	۰	۹۰/۶
۲۴	۵۷	۵۷	۵۷	۹	۰	۸۴/۱
۲۵	۵۳	۵۳	۵۳	۹	۰	۹۵/۳
۲۶	۵۳	۵۳	۵۱	۱	۲	۹۱/۹
۲۷	۵۴	۵۴	۵۲	۵	۰	۹۳/۶
۲۸	۵۳	۵۳	۵۹	۴	۰	۹۴/۲
۲۹	۵۷	۵۷	۵۶	۰	۰	۹۰/۰
۳۰	۵۵	۵۵	۵۱	۴	۱	۹۲/۷
۳۱	۵۵	۵۵	۵۱	۹	۰	۷۷/۲

جدول شماره ۲۲. تشن‌ها و اعتراض‌های قومی پس از بروزی انقلاب اسلامی

وضعيت بحران	اعتراف و درخواست	القوم
قوم‌گرا و بحرانی	خواستار مجلس مؤسسان ۵۰۰ نفره نه خبرگان ۷۳ نفره، عدم رسمیت مذهب شیعه، عدم حاکمیت ولایت فقیه، عدم پیش‌بینی استقرار نظام حکومتی شمرکز، تثیت حقوق کردها و دیگر گروه‌های قومی، تدقیق حوزه و حیطه کار شوراهای تامین حق سازنشوشت قوم کرد به صورت فدراتیو در چهارچوب کشور ایران	کردها
قومی نبود ولی درگیری نجفه با تخفیه تلقی می‌شد	تشکیل مجلس مؤسسان ۵۰۰ نفره، حل تصاد میان اصل ۶۵ و ۱۱۰ قانون اساسی، استناد به تناقض موجود میان اصول ۵۷، ۵۸ و ۵۹ با اصل ۱۱۰ قانون اساسی	ترک‌ها
قومی بود و در پستر پیوستگی‌ها و باستگی‌های ایلی و قبیله‌ای	اعتراض به رسمیت مذهب شیعه، اعتراض به شیعه بودن رئیس‌جمهور، تقاضای رسمیت دین اسلام، عدم ذکر مذهب خاص در قانون اساسی	بلوج‌ها
بحران قومی نبود	اعتراض به رسمیت زبان فارسی، اعتراض به سکوت متن قانون اساسی در مورد اعطای حق خودمنخاری، تقاضای به رسمیت شناختن کامل حقوق اقلیت عرب‌زبان، اعلام غیرقانونی بودن مجلس خبرگان	عرب‌ها
بحران قومی بود	خواستار رسمیت دین اسلام ته مذهب شیعه، داشتن اختیار و مسئولیت در امور محلی	ترکمن‌ها

جدول شماره ۲۳. اسامی و قومیت افرادی که عدم تطبیق قومی در آنها به چشم می‌خورد

نام افراد	حوزه انتخابیه	متولد	القومیت انتخابی استان... با قومیت
محمد تقی بشارت	کهگیلویه	فارس	شهرضا، اصفهان
ایوالحسن بنن صدر	همدان	کرد	تهران
ابوالقاسم خزعلی	سمنان	فارس	بروجرد، لرستان
سید محمد کیاوش	زنجان	ترک	زنجان، زنجان
میراسدالله مدنی	همدان	کرد	تبریز، آذربایجان شرقی
مقدم مراغه‌ای	آذربایجان	ترک	تهران، تهران
موسوی اردبیلی	آذربایجان غربی	فارس	اردبیل، آذربایجان شرقی
موسوی قهریجانی	گرمانشاهان	فارس	قهریجان، اصفهان
محمد بیزندی	گرمانشاهان	فارس	گرمانشاهان

جدول شماره ۲۴.

گروه قومی (میلیون نفر)	جمعیت	حوزه سکونت	همسايگان	ازيمت	عامل	و خصیت	اقتصادی	جهانی	گرایش سیاسی	فمالیت گست	محور اصلی	هزار
ترک	۲۵	آذربایجان غربی آذربایجان	ترکیه، پراکنده	سبتاً خوب	زبان	خوب	استقلال	جمهوری	لرستان، ازربایجان	کرد	ولایت فقهی پذیرفتی است + تأکید بر نوشن قانون اساسی به شکل مطلوب	
کرد	۴-۵	کردستان، شمال خراسان، گرمانشاه، همدان، آذربایجان غربی	-	شیعه	زبان	متوجه	استقلال	ترکیه	لرستان، ازربایجان غربی	ترک	اعلام + فرقاومی	
عرب	۱	خوزستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	متوجه	استقلال	ترکیه	لرستان، کهگیلویه، بویراحمد، ایلام، چهارمحال و بختیاری	لر	تعزیف و تمجید از اسلامی و مخصوص بودن خبرگان	
پارچه	۳-۴	لرستان	ترکیه، پایین	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	اجتهد انقلابی و غیرانقلابی یعنی چه؟ اصول انتقادی را هم تیاوریم.	
پارچه	۲	پاکستان و افغانستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	با ارتباط	
پارچه	۱۱۵	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	تدذکر در باب تفاوت قوانین و مقررات	
پارچه	۱۱۶	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	ذکر بر طبق خوابط اسلامی برای شوراهای ضروری است.	
پارچه	۱۱۷	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	تعارض محترم بودن همزمان مطلق آزادی و مطلق استقلال	
پارچه	۱۱۸	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	نیازد در اصل ۴ بتویسم طبیق با مذهب رسی کشور باشد.	
پارچه	۱۱۹	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	خلافه و مخله هم باشد.	
پارچه	۱۲۰	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	اصلاح عبارت	
پارچه	۱۲۱	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	باید اول بگوییم حق ملت است.	
پارچه	۱۲۲	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	اصلاح عبارت	
پارچه	۱۲۳	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	زمینه را باید درست کرد و میان بیکار و غیربیکار باید تفاوت قائل بود.	
پارچه	۱۲۴	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	نایاب بر سازگاری ولایت فقهی با حاکمیت ملی	
پارچه	۱۲۵	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	اصلاح عبارت	
پارچه	۱۲۶	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	تعیین حدود با تماشیت ارضی مناقفات دارد	
پارچه	۱۲۷	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	شورها برای بهره‌گیری از اتفاقات مردم و اگذاری کار مردم به مردم است.	
پارچه	۱۲۸	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	اصلاح عبارت	
پارچه	۱۲۹	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	فقیه عادل حافظ آزادی است.	
پارچه	۱۳۰	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	یکسان‌سازی اصول ۱۱۵ و ۱۱۶	
پارچه	۱۳۱	پاکستان	ترکیه، متوجه	شیعه	زبان	پایین	استقلال طلبی	ترکیه	لرستان، کهگیلویه	لر	مصنوبت در اسلام ریشه صحیحی ندارد حتی برای رئیس جمهور	

هادی باریکین (ترک)

بهره	محظوظ و مضمون	اصل
بی ارتباط با مسائل قومی	اصلاح عبارت و بیان ابهام	۱۱۵
سید اسماعیل موسوی زنجانی (ترک)		
بدون هرگونه فعالیت و اظهارنظر در مورد قومیت‌ها و اصول گوناگون گزینش شده مرتبط با آن		
محمدعلی انجوی (ترک)		
بهره	محظوظ و مضمون	اصل
بی ارتباط با مسائل قومی	ناراحتی از بایت تور آیت‌الله قاضی طباطبائی	تعلق
جعفر سپهانی (ترک)		
بهره	محظوظ و مضمون	اصل
بی ارتباط	ولایت فقهی پذیرفتی است + تأکید بر نوشن قانون اساسی به شکل مطلوب	تعلق
اسلامی + فرقاومی	تعزیف و تمجید از اسلامی و مخصوص بودن خبرگان	تعلق
اسلامی + فرقاومی	اجتهد انقلابی و غیرانقلابی یعنی چه؟ اصول انتقادی را هم تیاوریم.	۲
بی ارتباط	ذکر بر طبق خوابط اسلامی برای شوراهای ضروری است.	۴
اسلامی + فرقاومی	تعارض محترم بودن همزمان مطلق آزادی و مطلق استقلال	۶
اسلامی + فرقاومی	نیازد در اصل ۴ بتویسم طبیق با مذهب رسی کشور باشد.	۱۲
اسلامی + فرقاومی	خلافه و مخله هم باشد.	۲۴
بی ارتباط	اصلاح عبارت	۲۶
فرقاومی	باید اول بگوییم حق ملت است.	۳۰
بی ارتباط	اصلاح عبارت	۴۳
فرقاومی	زمینه را باید درست کرد و میان بیکار و غیربیکار باید تفاوت قائل بود.	۴۴
اسلامی + فرقاومی	نایاب بر سازگاری ولایت فقهی با حاکمیت ملی	۵۶
فرقاومی	تعیین حدود با تماشیت ارضی مناقفات دارد	۷۸
فرقاومی	شورها برای بهره‌گیری از اتفاقات مردم و اگذاری کار مردم به مردم است.	۱۰۰
بی ارتباط	اصلاح عبارت	۱۰۱
اسلامی + فرقاومی	فقیه عادل حافظ آزادی است.	۱۰۷
فرقاومی	یکسان‌سازی اصول ۱۱۵ و ۱۱۶	۱۱۵
اسلامی + فرقاومی	مصنوبت در اسلام ریشه صحیحی ندارد حتی برای رئیس جمهور	۱۱۵

جعفر انتراوی (ترک)

اصل	محظوظ و مضمون	بهره
زبان عربی و قرآن هر دو باید قید شود.	اسلامی و فرقومنی	۱۶
آیا خانه را دولت مجاتی عی دهد یا وسیله و زمینه اش را آغازه می کند؟	فرقومنی	۳۱
اگر ایهام گویی باشد مانع کار و توسعه می شود.	فرقومنی	۴۴
آیا احکام سایر فقهها نافذ است؟	اسلامی و فرقومنی	۱۰۷

رحمت‌الله مقدم موافقای (ترک)

اصل	محظوظ و مضمون	بهره
نطق	–	بی ارتباط
در مورد آیت‌الله شویتمداری	در باب پیش‌نویس	بی ارتباط
جای بعضی اشاره در مجلس خبرگان خالی است.	در باب پیش‌نویس	قوم‌گرا
پیشنهاد تشكیل مجلس اقوام یا خلق‌ها	کامل‌اً قوم‌گرایانه	فرقومنی
اصول را مهم نمی‌سیم.	اصول را مهم نمی‌داند.	فرقومنی
زاد است چون گفتاری مجلس نمی‌تواند قوانین مختلف اسلام تصویب کند.	فرقومنی	فرقومنی
اسلام نباید در اختصار طبقه خاص یا فقهای باشد.	مساوات‌جو	فرقومنی و مساوات‌جو
فقط از ارادی قید شود. صفت و قیود اسلامی به قانون عادی احواله گردد.	فرقومنی	فرقومنی
کلمه «حرقدای» قید شود تا بیکاران مدعی نشوند.	فرقومنی	بی ارتباط
اصلاح عبارت	اصلاح عبارت	فرقومنی
دیوان محاسبات نایاب کامل‌اً تحت نظارت مجلس باشد.	فرقومنی	فرقومنی
مفهوم جمهوری اسلامی و تبیین سرنوشت و حاکمیت ملی مبهوم و شک‌آوردن.	فرقومنی	فرقومنی
با این ترکیب ضرورتی تدارد.	فرقومنی	فرقومنی
فرصت و اختیار به ایالات بدھم.	القوم‌گرایانه	فرقومنی
میهم است و خلود اختیارات رهبر معلوم نیست.	فرقومنی	بی ارتباط
محکومیت تبرو قاضی طباطبائی	نطق	نطق

ابوالفضل موسوی تبریزی (ترک)

بهره	محظوظ و مضمون	اصل
بی ارتباط	تبریک فتح سفارت امریکا	نطق
اسلامی و فرقومنی	ولایت فقیه و اسلام حضورشان در قانون اساسی حتمی و قاطع باشد. اختیارات رئیس جمهور ریلا نباشد.	در مورد پیش‌نویس
اسلامی و فرقومنی	اصول دین قید شود.	۲
اسلامی و فرقومنی	استقلال روحانیت شیعه را تغیریم و به دولت بدھیم.	۳
بی ارتباط	تصحیح محظوظ و عبارت‌ها	۹
فرقومنی و اسلامی	برخی حقوق در شرع به زنان داده نشده است: (عدم تساوی)	۲۰
اسلامی و فرقومنی	قید کتب ضاله	۲۴
اسلامی و فرقومنی	محدودیت احزاب را اسلام و خداوند گفته‌اند.	۲۶
فرقومنی	همه باید زمینه کار کردن را داشته باشند.	۴۳
فرقومنی	مجلس شورای ملی کافی است؛ همه‌پرسی نمی‌خواهد.	۵۹

علی اکبر مشکینی (ترک)

بهره	محظوظ و مضمون	اصل
اسلامی و فرقومنی	آیه دیگری نوشته شود.	۸
اسلامی و فرقومنی	آیه اعتصام هم خوب است «واعتصموا لله»	۱۲
فرقومنی	اصلاح عبارت به طور عادلانه در بر ایراقانون	۲۰
بی ارتباط	درمان و همسر اختیافه شود.	۴۴
فرقومنی	فرهنگی اختیافه شود.	۵۹

علی‌اکبر فرشش (ترک، گرد)

اصل	محظوظ و مضمون	پهده
پیش‌نویس	ذکر حتمی ولایت فقهی. حقوق اقلیت‌ها محترم باشد مگر بخواهند توطئه کنند. امر به معروف و نهی از منکر صاحب وزارت‌خانه باشد.	اسلامی و فرقاً‌قومی
۲	تاریخی‌اراد همه مقاماتی کار هم آمداند.	فرقاً‌ القومی
۱۱	دولت برای عالمگیر کردن اسلام کوشش کند.	اسلامی و فرقاً‌قومی
۱۶	نه فقط عربی بلکه قرآن در تمامی سطوح تعریس شود.	اسلامی و فرقاً‌قومی
۳۴	قیود این اصل موجب خفغان است.	فرقاً‌ القومی
۳۴	ازادی بیان به مخالفان اسلام بدهیم.	فرقاً‌ القومی
۳۱	تمکیل و تصحیح امکانات پرای پیاده شدن این اصل را فراهم کنند.	فرقاً‌ القومی
۴۳	کن‌اضافه شود رسائیست. هر گس باید آزاد باشد.	فرقاً‌ القومی
۵۳	اصلاح واژه ای ارتباطا	بی‌ارتباطا
۱۰۰	منتظر از سلسه‌مراتب چیست؟	با نگاهی به قومیت‌ها
۱۱۵	اصلاح عبارت	بی‌ارتباطا

میراس‌الله مدنی (گرد)

پهده	محظوظ و مضمون	اصل
ایهام در معنی قومیت وطن‌گرا	اگر قومی و مردمی از لبنان و سوریه هم امند شامل این اصل می‌شوند یا خیر؟ «مردم ایران از هر قوم و قبیله»	۱۹
فرقاً‌قومی	ازاد بودن تأسیس مدارس ملی	۲۰
فرقاً‌قومی	اصلاح عبارت «یابان دادن به حکومت خودکاره»	۱۰۷

سید کاظمی اکرمی (گرد)

پهده	محظوظ و مضمون	اصل
اسلامی و فرقاً‌ القومی	چرا تایید ولایت فقهی در قانون اساسی باشد؟	نطق
اسلامی و فرقاً‌ القومی	کیان اسلام و سیاست خارجی کاملاً مستقل و نقش قدرتمند فقها کاملاً حفظ و بیان شود.	پیش‌نویس
اسلامی و فرقاً‌ القومی	مقررات می‌توانند مخالف با موائز اسلامی باشد اگر فقط کلمه قوانین را بیاوریم؟	۴
بی‌ارتباطا	انکال در عبارت	۲۴
بی‌ارتباطا	منظور از زور چیست؟ نظامی، سیاسی، اقتصادی؟	۴۲

محمد بزدی (گرد)

پهده	محظوظ و مضمون	اصل
اسلامی و فرقاً‌ القومی	كلمات دقیق تر باید. شامل و جامع بایه‌های اسلامی باشد.	۲
بی‌ارتباطا	اگر حزب کمونیست موجب گمراحتی شود باز هم آزاد است؟	۲۶
فرقاً‌ القومی	عدم تینی درست تکلیف دولت در تأمین مسکن	۳۱
فرقاً‌ القومی	دولت خیلی نباید بزرگ شود. برنامه اقتصادی دولت با اقتصاد اسلامی متفاوت است. آیا تأمین به صورت تعليک است که دولت می‌تواند به استان‌ها بدهد؟	۳۳
اسلامی و فرقاً‌ القومی	مردم دین را پذیرفته و خودشان را محدود کرده‌اند. (یکسانی حاکمیت الهی و مردمی)	۵۶
فرقاً‌ القومی	دوسوم حذف شود	۵۹
اسلامی و فرقاً‌ القومی	عدم تعارض میان نصب ذاتی فقهی و انتخاب او توسط مردم	۱۰۷

محمد فوزی (ترک، گرد)

اصل	محظوظ و مضمون	پهده
نطق	انقلاب اسلامی است مجلس خبرگان هم باید اسلامی باشد. توجه بیشتر دولت به کردستان.	اسلامی و معنایابی قوم در سایه اسلام
۴	فقهه جامع شرایط نه جامع الشرایط	اسلامی و فرقاً‌ القومی
۴۳	اصلاح عبارت (بایر موائز فقهی)	اسلامی و فرقاً‌ القومی
۴۳	اصلاح عبارت	بی‌ارتباطا
۵۶	حق خلاؤن، هم به ملت هم به فقها داده شده است. فقها حق مستقل و ملت هم حق مستقل دارند.	اسلامی و فرقاً‌ القومی
۱۰۲	مستقیم و نه از طریق دولت، شورایی عالی استان‌ها بتواند به مجلس طرح بدهد.	حاصل قومیت‌ها
۱۰۷	مردم خود به تنهایی نمی‌توانند فقها را تشخیص بدeneند باید با معرفی روحانیت و علمای باشد.	اسلامی و فرقاً‌ القومی

سید موسوی موسوی قهره ریجاتی (کرد)

اصل	محثوا و عضمون	بهزه
قطع	قانون نباید اینال بلکه باید پیاده شدنی باشد. قانون اساسی نباید دنبال محدودسازی باشد بلکه باید قاطع باشد. شوراهای مردم را در برنامه ریزی دخالت بدھند.	قانون نباید اینال بلکه باید پیاده شدنی باشد. قانون اساسی نباید دنبال محدودسازی باشد بلکه باید قاطع باشد. شوراهای مردم را در برنامه ریزی دخالت بدھند.
۶	شوراهای مردم در تمام سطوح باشند. شوراهای می توانند تمام بروز بحران های ملتد سنتج شوند.	شوراهای مردم در تمام سطوح باشند. شوراهای می توانند تمام بروز بحران های ملتد سنتج شوند.
۴۳	باید کارگران هم بتوانند تغیرات سالم انجام دهنند.	باید کارگران هم بتوانند تغیرات سالم انجام دهنند.

جواد فاتحی (کرد)

اصل	محثوا و عضمون	بهزه
قطع	قدرت باید دست فقهای صالح و شجاع باشد.	اسلامی و فراقومی
۱	قانون اساسی باید کاملاً اسلامی و اقلایی باشد. برای ثبت در تاریخ بنویسیم ۲۲ میلیون نفر رأی مثبت داده اند.	اسلامی و فرا القومی
۲	از آنها اظهار هم اسم بردہ شود.	اسلامی و فرا قومی
۳	عدل باید در جامعه تحقق بینا کند.	اسلامی و فرا قومی
۳	اهمیت زیاد عدل	اسلامی و فرا قومی
۴	مهمنرین اصل قانون اساسی است. حکومت این اصل بر تعاملی اصول قانون اساسی قید شود.	اسلامی و فرا قومی
۸	وزارتی شدن امریکه معروف و نهی از منکر هرج و مرج می اورد.	فرا قومی
۹	تنافی جملات هنوز باقی است.	فرا قومی
۲۰	تساوی زن و مرد درست نیست.	فرا قومی و اسلامی
۲۴	محدود کننده آزادی نابایم اما توطئه گری و فساد را منع کنیم.	فرا قومی و اسلامی
۲۶	اصلاً در اسلام تشکیل حزب اجازه داده نشده است.	اسلامی و فرا قومی
۵۳	تفاوت واگان دریافت و امانت	فرا قومی
۵۴	دیوان محاسبات باید زیر نظر دولت، مجلس و شورای عالی قضائی باشد.	فرا قومی
۵۶	تأکید بر آزادی انسان در تصمیم و تعیین سرتوشت	فرا قومی و اسلامی
۵۹	همه برمی باید با اجازه و تقاضای رهبر باشد.	فرا قومی و اسلامی
۱۱۵	مرجع جرم سیاسی رئیس جمهور کیست؟ دو راه برای عزل رئیس جمهور درست نیست.	فرا قومی
۱۱۵	رئیس جمهور باید شیعه باشد. تن باید قاضی و حاکم باشد.	اسلامی و فرا قومی بدون تگاه به سن بودن کردها

حسینعلی رحمنی (کرد)

اصل	محثوا و عضمون	بهزه
پیش نویس	تجزیه طلبی در کردستان باید سرکوب شود. قانون اساسی اسلامی نوشته شود. حقوق تمام قشرهای محروم کشور در نظر گرفته شود	ضد استقلال طلبی قومی و کاملاً اسلام گرا
۹	استقلال یا به تنهایی و یا با تمامی صفات قید شود آحاد و عموم یکی است. نباید حتی با وضع قوانین و مقررات بتوان آزادی و استقلال را محدود کرد.	فرا قومی
۱۵	ایا همه کتب درسی را شامل می شود؟	فرا قومی
۲۰	تساوی در همه حقوق با بعضی از حقوق؟	فرا قومی
۲۴	کیفیت رسیدگی به جراحت را باید قانون معلوم کند.	فرا قومی
۳۳	اصلاح عبارت	بی ارتباط
۵۱	دور است. قانون برای وضع است و وضع نمی شود مگر به موجب قانون.	فرا قومی
۱۰۰	باید سلسله مرتب حذف شود.	حامی حقوق قومی
۱۰۷	وظایف و اختیارات رهبر را در همین اصل قرار دهید.	اسلامی و فرا قومی

سید احمد نوری بخش (لو)

اصل	محثوا و عضمون	بهزه
قطع	خبرگزاری اخبار مجلس خبرگان درست پخش نمی شود.	بی ارتباط
قطع	با ولایت فقهای برای امتحان قائل شویم. آنها هم مثل دیگران خود را کاندیدای هر پستی کنند	تساوی گرا
۱	متن پیش نویس را بحث کنیم یا متن آماده شده کتوانی را؟	بی ارتباط
۲	فقط کلیات قید شود.	فرا قومی
۶	نظام شورایی باید باشد. قدرایو زود است. تیاز سنتج با تهران فرق نارد. فرهنگ و زبان و مذهب و رسوم مردم ایران مختلف است پس باید شورایی باشد.	حامی قومیت ها یا نگاهی به استقلال قومی
۲۲	توهین به ادیان دیگر قید و اضافه شود.	فرا قومی، فرا اسلامی
۳۳	برنامه ای برای استقلال اقتصادی و حذف وابستگی تنوشتمایم.	فرا قومی
۵۶	تأیید می شود زیرا مواردی هست که عقنه و مجریه نمی خواهند مستولیت تصمیم را بر عهده بگیرند.	فرا قومی
۱۰۷	مستولیت رهبر در مقابل کیست؟ رایطه میان رهبر و مرچ کدام است؟	فرا قومی تساوی گرا

پهلو	محتوا و مضمون	اصل
اسلام‌گرا و فرقومنی	اطلاق کامل قانون اساسی یا اسلام، خصوصیتی ولی فقهی، شورای نگهبان سفت و سخت	پیش‌نویس
اسلام‌گرا و فرقومنی	استحکام موازین اسلامی در تمامی اصول قانون اساسی	۴
اسلامی و فرقومنی	وزارت امر به معروف و نهی از منکر می‌خواهیم تا شهادت داشته باشد.	۸
اسلام‌گرا و فرقومنی	میان رهبر و مردم تفاوتی نیست. در اختیارات رهبر هم مشکلی وجود ندارد.	۱۰۷

علی قاتنی امیری (ترکمن)

پهلو	محتوا و مضمون	اصل
فرقومنی	قانون تأثیرگذاری زن و مرد در مجلس خبرگان به تصویب ترسیده است.	نطق
فرقومنی	زبان عربی با این وسعت درست نیست	۱۶
فرقومنی	عبارات به طور مساوی در حمایت قانون مناسبتر است.	۲۰
فرقومنی	اضافه شدن هم مخالف استقلال و هم مخالف جمهوری	۲۴
فرقومنی	تجویه اصل	۲۶
اسلام‌گرا و فرقومنی	توطنه علیه اسلام و اصول عقیدتی و مبانی اسلام را هم بنویسیم.	۱۱۵

عبدالله جوادی آهانی (ترکمن)

پهلو	محتوا و مضمون	اصل
فرقومنی و ضد تجزیه طلبی قومی	قید تمامیت ارضی در کنار استقلال و ازادی در انتهای اصل	۹
فرقومنی و ضد تجزیه طلبی قومی	آیا من شود وابسته به بیگانه باشد و استقلال را نقض نکند؟	۲۶
فرقومنی	وظیفه دولت است که حق را اجرا کند.	۳۱
اسلامی و فرقومنی	رشوه هم قید شود	۴۲
اسلام‌گرا و فرقومنی	حاکمیت ملی با ولایت فقهی تعارض ندارد. حق خدا به کسی توفیض نمی‌شود و خلاوند کسی را هم وکیل نمی‌کند.	۵۶
فرقومنی	حاکمیت ملی با اتفاق به آزادی عمومی فرق دارد.	۱۰۲
فرقومنی	شورای رهبری حلال برخی مشکلات نیست.	۱۱۵
فرقومنی	مجلس باید به تعایین‌گذگی از سوی مردم در جریان تخلفات پاشد.	

پهلو	محتوا و مضمون	اصل
اسلام‌گرا و نگاه یکسان به همه اقوام	قانون اساسی کاملاً اسلامی باشد و ولی فقیه هم حتماً قید گردد. قوم لر قید نشده است. لرها در همه جا زیادند. کلاً بنویسید ملت ایران. یا ذکر همه اقوام بشود.	پیش‌نویس
اسلام‌گرا و فرقومنی	اخلاق و علوم روشی باشد. قید اسلامی با قرآن و سنت اخذ شود.	۴
فرقومنی	تمامیت ارضی به تنهایی شامل وحدت هم می‌شود.	۹
فرقومنی و اسلام‌گرا	حقوق ملت و ولی فقیه هر دو قید شود.	۵۶
فرقومنی و متفاوت	تعییر مرز مطلقًا منوع باشد.	۷۸

محمد تقی بشارت (اب)

پهلو	محتوا و مضمون	اصل
کاملاً اسلام‌گردانه و فرقومنی	حمایت شدید از ولایت فقهی و روحانیت و یادآوری این نکته که آنها حامی استبداد و ارتکاع نیستند.	نطق
فرقومنی	منع توطنه و تحريك مردم علیه حکومت	۲۴
فرقومنی	ورزش و تربیت بدنی هم اضافه شود. وسائل نقلیه عمومی در شهرهای بزرگ هم باید.	۴۴
حامی قوم‌های مرزنشین	همه‌پرسی از مردم منطقه‌ای که در آن تعییر خط مرزی می‌خواهد صورت گیرد.	۷۸
حامی حقوق قومی	بررسی طرح‌های شوراهای در مجلس با قید فوریت	۱۰۲
حامی حقوق قومی	شوراهای باید بتوانند استانداران و فرمانداران زورگو را محاجکه کنند.	۱۰۳
اسلام‌گرا و فرقومنی	ولی فقیه ضامن گسترش نظام اسلامی در سایر کشورهای اسلامی	۱۰۷

سید محمد باقر طباطبائی سلطانی (اب)

پهلو	محتوا و مضمون	اصل
بسیار گاهی اوقات با نفع حرج مخالف است. باید در قانون اسلامی روشی شود.	اضرار گاهی اوقات با نفع حرج مخالف است. باید در قانون اسلامی روشی شود.	۴۳

سید جعفر گریمی (ترکمن)

بهره	محثوا و مضمون	اصل
اسلام‌گرا، فrac{اقومي}	ملت به اسلام و روحاًنیون اعتماد دارد (الشاره به بدی و وضع خوزستان)	نطق
کاملاً اسلام‌گرا، فrac{اقومي}	آیات قرآن باید اصول کلی قانون اساسی شود، اسلام جامع و ماتع است و تیازمند و ام‌گیری نیستم.	پیش‌نویس
کاملاً اسلام‌گرا، فrac{اقومي}	موارین اسلامی حتماً باید.	۴
کاملاً اسلام‌گرا، فrac{اقومي}	نظام شورایی بیشتر با اسلام تطبیق خارج پس همه چیز شورایی باشد.	۶
frac{اقومي}	استقلال نظامی حتماً قید گردد.	۹
اسلام‌گرا	برداشت مخالف اهل تسنن از آیات قرآن	۲۴
frac{اقومي}	انجمن‌ها له شامل همه می‌شود یا خیر؟	۲۶
frac{اقومي} و اسلامی	در اسلام همه برابرند، روساییان امکانات کشاورزی می‌خواهند ته مسکن.	۳۱
frac{اقومي} و اسلامی	تکلیف دولت باید روشی باشد، ساعتی کار باید با توان انسان مطابق باشد، حرام بودن کنز	۳۳
اسلامی و فrac{اقومي}	متفرقی ترین اصل اسلامی کمک دولت به فقر و کم درآمد هاست.	۴۳
اسلامی و فrac{اقومي}	تکالیف رهبر شرعاً به عهده خود اوتست و ما نباید از پیش تعیین کنیم.	۱۰۷
frac{اقومي}	ایا مجلس می‌تواند رئیس‌جمهور یا نخست‌وزیر را تعیین کند؟	۱۱۵

محمد گرمی (عرب)

بهره	محثوا و مضمون	اصل
بی‌ارتباط	انتقاد به روزنامه باعث داد	نطق
کاملاً اسلام‌گرا و فrac{اقومي}	جمل قانون در برابر وحی خروج از دین است، قانون اساسی باید صد درصد اسلامی باشد.	پیش‌نویس
اسلام‌گرا و فrac{اقومي}	از همه حقوق در حدود موارین اسلامی برخوردارند، تصحیح گردد.	۲۰
frac{اقومي}	ساخت مسکن بـ بهره‌گیری از منبع بیت‌المال مسلمین	۳۱
frac{اقومي}	سریع‌تر باید به ضرورت‌ها پرداخت چون در مملکت مشکلات بسیاری هست.	۴۳
frac{اقومي}	حکم بر برقراری یکی از اصول تدوین شده می‌دهد.	۵۴
اسلامی و فrac{اقومي}	قضاؤت مجتهد ربطی به ولایت فقهی ندارد.	۱۰۷
frac{اقومي}	اکریت مردم نمی‌توانند حق کلیه مردم را زایل کنند عدم دخالت مجلس در امور قضایی برای محاکمه رئیس‌جمهور	۱۱۵

حبيب الله ظاهري گرگانی (ترکمن)

بهره	محثوا و مضمون	اصل
بی‌ارتباط	الف و لام جامع الشرایط اضافی است.	۱۰۷
اسلام‌گرا و فrac{اقومي}	ولایت فقهی پشتونه استقلال و آزادی است.	نطق
اسلامی و فrac{اقومي}	عقل و مدرکات عقلیه را جزء ادله بگذاریم.	۲
frac{اقومي}	بعض وقت‌ها و اگناری امر همه پرسی به مجلس درست نیست چون ملت به طور مستقیم آن را می‌خواهد.	۵۹
frac{اقومي}	مجلس باید حق رسیدگی به اتهامات قوه مجرمه را لز جانب مردم داشته باشد.	۱۱۵

سید حبیب هاشمی نژاد (ترکمن)

بهره	محثوا و مضمون	اصل
انتقاد از رادیو و تلویزیون	انتقاد از رادیو و تلویزیون	نطق
قانون صد درصد اسلامی باشد.	قانون صد درصد اسلامی باشد.	نطق
زنان و ارج و قرب انها	کلمه اکثریت درست نیست و اضافی است.	نطق
عدم به کارگیری واژگان میهم در تدوین قانون اساسی	اضافه شدن واژه مشروع بعد از حقوق	۱
همین اصل فقط باشد کافی است.	کاملاً اسلام‌گرا + فrac{اقومي}	۲
اصل ۶ و ۷ باید در هم ادغام شوند	اصل ۶ و ۷ باید در هم ادغام شوند	۳
«با رعایت اصل عدم مداخله در امور دیگران» افزوده شود	«با رعایت اصل عدم مداخله در امور دیگران» افزوده شود	۴
تشیید باید رسمی باشد	اسلام‌گرا + ناساواهی خواه قومی	۵
كتب درسی باید با خط و زبان فارسی باشد	کشورگرا + حقوق قومی	۶
زیرمجموعه حقوق ملی	زیرمجموعه حقوق ملی	۷
ضرورت نارد کلمه ایران قید شود	کشورگرا + ضد تجزیه طلبی	۸
اصل ۶ کافی است و ۵ و ۶ را نمی‌خواهیم.	اصل ۶ کافی است و ۵ و ۶ را نمی‌خواهیم.	۹
همه پرسی باید در دست مردم باشد.	فراقومی	۱۰
اصل بر مبنویت پاشد در تغییر خلطوط مرزی	ناقی استقلال خواهی قوم مرزنشین	۱۱
پاید نخست وزیر توسط مجلس قابل تعقیب باشد.	فراقومی	۱۲

سید محمد کیاوشن (عرب)

اصل	بحث و مضمون	بهره	اصل
یش نویس	اهداف، ایدئال‌ها و آرمان‌ها باید از اسلام اخذ شود و رهبری باید مقام پسیار بالایی داشته باشد.	کاملاً اسلام‌گرا و فرقومنی	نه سنت‌های گذشته را می‌پذیریم نه قانون بین‌المللی را؛ فقط اسلام.
۱	مراجع تقدیم و اقتضیت و اکثریت قید نشود.	بی ارتباط	انتقاد از روزنامه‌ها در باب امورشان
۴	موازین اسلامی را باید احالة به اصل ۱۲ بدیهیم تا معلوم شود منظور شیعه است.	کاملاً اسلام‌گرا و فرقومنی	تبیریک فتح سفارت امریکا
۹	استقلال از آزادی مهمتر است.	بی ارتباط	تدوین قانون اساسی بر اساس اسلام و سنت و رفع تعیین و تولی و بیش نویس
۲۰	ایا از همه حقوق انسانی تساوی استنبط می‌شود؟	کاملاً اسلام‌گرا و فرقومنی	تبریز
۲۴	مضله هم افزون شود. ایا مکاتب دیگر هم آزادند	کاملاً اسلام‌گرا و فرقومنی	ایران واحدی از جمahir متوجه اسلامی باشد.
۲۶	در جامعه اسلامی شورا خارج نه سنديکا.	کاملاً اسلام‌گرا و فرقومنی	اقتصاد صحیح اسلامی را قید کیم؟
۳۱	ایا اولویت عسکن برای همه است، یعنی رایگان؟	نیمنگاهی به حقوق	رسمی بودن اهل تسنن در دعاوی خود قید گردد.
۴۳	در قوه هنگام نیاز اجبار هم داریم.	قومی	تدريس ادبیات قومی در کتاب زبان فارسی باشد.
۵۶	به جای حاکمیت ملی بنویسیم حق حاکمیت مردم.	حاکم حقوق قومی	نیابد به هیچ نحو از زبان قرآن دور شویم.
۱۰۰	هدف از شوراها بیشتر بروناهه مادی نیست بلکه حفظ احترام مردم اقوام است.	اسلام‌گرا و فرقومنی	عدل درست است ولی حقوق مساوی بین زن و مرد نداریم.
۱۱۵	اصل ۱۱۵ با اصل ۱۱۶ متفاوت دارد.	فرقومنی	ایا حزب اینتلولوژیک می‌تواند وابسته نباشد؟
		فرقومنی	به صراحة قید شود آموزش و پژوهش رایگان است.
		فرقومنی	تشکیل خانواده مستله اساسی است.
		اسلام‌گرا و فرقومنی	تناقض حاکمیت ملی با ولایت فقیه؟
		نیمنگاهی به حقوق	شوراها عامل اجرایی اند یا شور و مشورت می‌دهند؟
		فرقومنی	نادگاه صالح قید گردد.
		اسلام‌گرایانه	مخالف با ایرانی‌الاصل

محمدعلی موسوی جزایری (عرب)

بهره	بحث و مضمون	اصل
کاملاً اسلام‌گرا و فرقومنی	اهداف، ایدئال‌ها و آرمان‌ها باید از اسلام اخذ شود و رهبری باید مقام پسیار بالایی داشته باشد.	یش نویس
فرقومنی	مراجع تقدیم و اقتضیت و اکثریت قید نشود.	۱
اسلام‌گرا و فرقومنی	موازین اسلامی را باید احالة به اصل ۱۲ بدیهیم تا معلوم شود منظور شیعه است.	۴
فرقومنی	استقلال از آزادی مهمتر است.	۹
اسلامی و فرقومنی	ایا از همه حقوق انسانی تساوی استنبط می‌شود؟	۲۰
اسلامی و فرقومنی	مضله هم افزون شود. ایا مکاتب دیگر هم آزادند	۲۴
اسلامی و فرقومنی	در جامعه اسلامی شورا خارج نه سنديکا.	۲۶
فرقومنی	ایا اولویت عسکن برای همه است، یعنی رایگان؟	۳۱
اسلام‌گرا و فرقومنی	در قوه هنگام نیاز اجبار هم داریم.	۴۳
فرقومنی	به جای حاکمیت ملی بنویسیم حق حاکمیت مردم.	۵۶
احقرم شورش حقوق اقوام	هدف از شوراها بیشتر بروناهه مادی نیست بلکه حفظ احترام مردم اقوام است.	۱۰۰
فرقومنی	اصل ۱۱۵ با اصل ۱۱۶ متفاوت دارد.	۱۱۵

حمدالله صیرمدادخی (بلوج)

بهره	بحث و مضمون	اصل
کاملاً حامی حقوق قومیت‌ها	ایران بر از قوم و خلق و فرهنگ است. تجزیه طلبی نیاید باشد. دموکراسی و خودمختاری اداری و فرهنگی باید باشد. تمرکزگرایی دولتی امپریالیستی است. انتصابات از بالا باطل است. تقسیمات جغرافیایی باید تغییر کند. مجلس خلق‌ها به تساوی ده نفر از هر قوم باید تشکیل شود. پیاده‌سازی نظام شورایی، خودمختاری، تشکیل مجلس خلق‌ها	نطق
نافی برتری گروهی خاص	رأی اکثریت و تک‌تک مردم با مراجع یکی نیست؟	۱
تصحیح فن قانون‌نویسی	رعایت فن قانون‌نویسی و فقط یکبار قید شود: شریعت اسلام، منع تکرار	۴
حامی حقوق مردم، فرقومنی	تصویب اصل ۵، نافی اصل ۶ و ۷ است. مردم فقط پذیرنده نیستند.	۶

۳۰	پیشنهاد یک اصل جداگانه در مورد تحریت بدنی تاکید بر اینکه قوه حکومت و حاکمیت ناشی از ملت است.
۵۶	شوراهای دکور هستند عدم تمرکز را نباید فهماند.
۱۰۳	تأکید بر خودمختاری قومیت‌ها
۱۰۷	معصوم نداریم به تحفظات رهبر چه کسی رسیدگی می‌کند؟
۱۱۵	صلاحیت رسیدگی ماهیتی در مورد جرائم رئیس جمهور به مجلس داده شده است.
۱۱۵	تحصیل حاصل است. چون اصل ۱۲ را داریم گروه کنترل از ایرانیان از گردونه خارج می‌شوند، رئیس جمهور سنی را اگر رهبر تایید کند، خلاف مکتب نخواهد بود.

عبدالعزیز ملازاده (باوج)

اصل	محثوا و مضمن	نحوه
قطع	قيد شدن دین اسلام به عنوان دین رسمی، پرهیز از نام بردن از مذهبی خاص در قانون اساسی	حامی حقوق قومی، برابری خواهی قومی
۱۲	أهل تسنن در معاملات و خرید و فروش طبق فقه خودشان عمل کنند.	برابری خواهی قومی
۱۲	نایاب احصارگری باشد و جمهوری شیعه گری درست شود. هر حقوقی برای شیعه قائل می‌شود برای سنی هم قائل شوید.	برابری خواهی قومی
۱۶	وظیغه دولت برای گرفتن معلم پلوجی برای کسی که می‌خواهد زبان پلوجی بخواهد.	برابری خواهی قومی
۲۴	اهانت به مقدسات دینی همه مسلمانان گناه تلقی شود	برابری خواهی قومی
۱۰۳	شوراهای باید در جهت انتخاب بخشداران، فرمانداران و مدیریت‌ها اختیاردار باشند.	حامی حقوق قومی

- ب) نوشت‌ها
۱. اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، راهنمایی استفاده از صورت عذرخواهی مذکور مراحل اجرای این قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران صدرای یا معرفی مجلس و اعضای شورای اسلامی، (تهران: مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۸)، ص ۵.
  ۲. رولان برتون، قوم‌شناسی سیاسی، مترجم: ناصر فکوهی، (تهران: نی، ۱۳۸۰)، ص ۵.
  ۳. حمید احمدی، ترمیت و قوم‌گرایی در ایران: انسان واقعیت، چاپ دوم، (تهران: نی، ۱۳۶۸)، ص ۲۰.
  ۴. آتنونی اسمیت، «متابع قومی ناسیونالیسم»، مترجم: پژوهشکده مطالعات راهبردی، مطالعات راهبردی، پیش‌شماره اول، بهار ۱۳۷۷، ص ۱۸۶.
  ۵. رولان برتون، پیش‌شماره، صص ۲۲۵ و ۲۶۰ و ۲۶۱؛ داور شیخ‌آوندی، زبان و خیزش ملت، (تهران: فکوس، ۱۳۶۸)، ص ۲۷۶.
  ۶. پاریک فرنبری، حقوق بین‌الملل و حقوق قومیت‌ها، مترجم: آرش شناسدی و علی اکبر آقایی، (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۹)، ص ۱۱ و ۱۲؛ محمد رضا خوبروی پاک، اخلاق‌ها، (تهران: شیراز، ۱۳۸۰)، ص ۱۰۱ و ۱۳۶.
  ۷. رولان برتون، پیش‌شماره، صص ۱۸۵-۲۰۶؛ محمدعلی قاسمی، درآمدی بر پیدایش مسائل قومی در جهان سوم، مطالعات راهبردی، شماره ۱، پیاپی ۱۵، بهار ۱۳۸۱، صص ۱۲۶-۱۳۰.
  ۸. رولان برتون، پیش‌شماره، ص ۴۰.
  ۹. کاکووس سیدمامی، «بیکاری چنگی ملی و رشد هویت‌های قومی»، مطالعات راهبردی، پیش‌شماره اول، بهار ۱۳۷۷، ص ۱۵؛ کلود رویرون، انسان‌شناسی سیاسی، مترجم: ناصر فکوهی، (تهران: نی، ۱۳۸۲)، صص ۱۸۴ و ۲۱۰.
  ۱۰. یمۇنى دى. سېسىك، تەسىم قدرت و مەياھى ئىرى سىنلىلىنىڭ مەنازىلات قىرىسى، مترجم: مجىتى عطاززادە، (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۹)، ص ۲۵؛ واکر كالور، «ملى گرایی قومی»، در: مایرون واپتر و ساموئل هاتنگتون، در: توسعه سامان، مترجم: پژوهشکده مطالعات راهبردی، (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۹)، صص ۲۵۵ و ۲۵۶؛ ذرە میرجىلدە، میان خەنگىزى سیاسى، چاپ دوم، (تهران: سازمان سنت، ۱۳۷۷)، ص ۱۳۸.
  ۱۱. دانیل، بیتس - فرد پلاگ، انسان‌شناسی غرەنگىن، مترجم: محسن ثلاثى، (تهران: علمى، ۱۳۷۵)، صص ۵۰۴ و ۵۰۵؛ مارتین مارجر، «سیاست قومی»، در: اکسلد مقالات

۱۵. سیاسی - امنیتی، جلد اول، چاپ دوم، (تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۸)، صص ۲۲۵-۲۲۶.
۱۶. روح الله موسوی خمینی، صحیحه امام: مجموعه آثار امام خمینی، جلد نهم، (تهران: مؤسسه تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸)، صص ۱۱۱-۱۱۲.
۱۷. ناصر کاتوزیان، «کامی به سوی عدالت: مجموعه مقالات، جلد اول»، (تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۷۸)، ص ۲۴۶.
۱۸. تد رابرت گر، «القلیلها، ملی گراها و برخوردهای سیاسی»، مترجم: حمید رضا کریمی، مطالعات راهبردی، شماره اول، پاییز ۱۳۷۷، صص ۲۲۷ و ۲۲۸.
۱۹. غیاث صدر، کثرت قومی و هیئت ملی ایرانیان، (تهران: اندیشه نو، ۱۳۷۷)، ص ۱۶.

۲۰. مجتبی مقصودی، تحولات قومی در ایران: عملی و زمینه‌ها، (تهران: مؤسسه مطالعات ملی، ۱۳۸۰)، ص ۱۶؛ مجتبی مقصودی، تربیت‌ها و نقش آنان در تحولات سیاسی سلطنت محمد رضا پهلوی، (تهران: مرکز استاد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۲)، ص ۴۵.

۲۱. محمدرضا خوبروی پاک، پیشین، ص ۱۶۹؛ عبدالله رمضانزاده، «رونده بحران قومی در ایران»، مطالعات راهبردی، پیش شماره اول، بهار ۱۳۷۷، ص ۲۱۹؛ اصغر انصاری، «ظرفیت طبیعی امنیت: مورد مطالعاتی قومیت و خشونت در ایران»، مطالعات راهبردی، پاییز و زمستان ۱۳۷۸، ص ۴۶.

۲۲. نورالله قصیری، «قومیت عرب و هیئت ملی در جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات راهبردی، پیش شماره اول، بهار ۱۳۷۷، ص ۵۴.

۲۳. ابراهیم حاجیانی، «الگوی سیاست قومی در ایران»، مطالعات راهبردی، سال چهارم، شماره ۱ و ۲، پاییز ۱۱ و ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۸۰، ص ۱۲۰.

۲۴. مجتبی مقصودی، «توسعه و منازعات قومی در ایران»، مطالعات راهبردی، شماره اول، پاییز ۱۳۷۷، ص ۱۲۶؛ مجتبی مقصودی، تحولات قومی در ایران ...، ص ۲۹۴.

۲۵. اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، پیشین، ص ۳۱۱.

۲۶. جعفر حق پناه، «رونده تدوین سیاست قومی در نظام جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات راهبردی، سال ششم، شماره ۱، پاییز ۱۹، بهار ۱۳۸۲، ص ۲۴۷.

۲۷. حسین بشیریه، دیباچه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی دوره جمهوری اسلامی، (تهران: نگاه معاصر، ۱۳۸۱)، صص ۸۹ و ۹۰؛ محسن میلانی، شکل‌گیری اتحاد اسلامی از سلطنت پهلوی تا جمهوری اسلامی، مترجم: مجتبی عطازاده، (تهران: گام نو، ۱۳۸۱)، صص ۲۶۰-۲۶۶.

۲۸. سعید فارسون - مهرداد مشایخی، قرنیک سیاست در جمهوری اسلامی ایران، مترجم: مصطفیه خالقی، (تهران: مرکز بازناسی اسلام و ایران، ۱۳۷۹)، صص ۱۸۵-۱۸۶؛ مسعود کمالی، جامعه مدنی، ترویج و ترویزی در ایران معاصر، مترجم: کمال پهلوایی، (تهران: مرکز بازناسی اسلام و ایران، ۱۳۸۱)، صص ۲۲۸-۲۳۹.

۲۹. بهمن احمدی اموی، [س] کوشش، اقتصاد سیاسی جمهوری اسلامی ایران، (تهران: گام نو، ۱۳۸۲)، صص ۴۵-۴۶.

۳۰. اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، پیشین، صص ۳۱۹-۳۲۰.

۳۱. سید محمد حسینی بهشتی، مبانی نظری قانون اساسی، (تهران: بقعه، ۱۳۷۷)، صص ۶۴-۶۵.